

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Доходи бюджету в системі фінансово-економічного регулювання

Студентки 2 курсу, 6 групи,
спеціальності 072

«Фінанси, банківська справа та страхування» Михайлівни спеціалізації «Публічні фінанси»

Пухляк Каріни

Науковий керівник,

д. е. н., професор,

заслужений діяч науки і техніки України

Чугунов Ігор

Якович

Керівник освітньо-професійної програми

д.е.н., професор

Макогон Валентина

Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів,

д.е.н., професор, Чугунов Ігор заслужений діяч науки і техніки України Якович

Київ 2021 ВСТУП.....	Ошибка! Закладка не определена.
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ	6
ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ	6
1.1 Економічна сутність планування доходів бюджету.....	6
1.2 Формування доходів бюджету як складова фінансово-економічного регулювання.....	9
1.3 Формування доходів бюджету в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою.....	13
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ .	17
2.1.Інституційні засади розвитку системи формування доходів бюджету.....	17
2.2.Аналіз планування та виконання доходів бюджету.....	29
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ДІЄВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ.....	38
3.1 Удосконалення планування доходів бюджету в системі фінансово - економічного регулювання	38

ЗМІСТ

3.2 Перспективне прогнозування доходів бюджету.....	42
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58
ДОДАТКИ.....	63
ВСТУП	

На сьогодні розвиток економіки України здійснюється в умовах пандемії коронавірусу, що пов'язано з нестабільністю та невідповідністю суспільного регулювання. Саме тому набуває все більшої необхідності оптимізація бюджетної політики для побудови чіткої та системної тактики держави щодо підтримки тих чи інших суб'єктів господарювання для формування необхідного ВВП і відповідно перерозподілу даних надходжень до дохідної частини бюджету. Забезпечення необхідного рівня добробуту громадян теж є невід'ємним завданням бюджетної політики, так як це є першочерговою функцією держави. Зменшення доходів бюджету може стати поштовхом до дефолту, зважаючи на макроекономічну, геополітичну ситуацію, а також неможливості за таких умов повернення зовнішніх боргів. Усі ці чинники та потреби актуалізують вирішення проблем пов'язаних з соціально-економічним регулюванням доходів бюджету. Планування доходів бюджету є однією зі стадій бюджетного процесу, що забезпечує ефективність збирання доходів, а також їх цільовий характер. Однак дисбаланси, які виникають під час виконання бюджету свідчать про недосконалість механізму бюджетного планування та про існування непередбачуваних економічних процесів, зумовлених недостатнім розвитком національної економіки в цілому. Саме тому середньострокове бюджетне планування, як теперішня бюджетна реформа, потребує більшого дослідження для уникнення потенційних помилок при її реалізації.

Аналіз досвіду країн з розвиненою та трансформаційною економікою може слугувати взірцем для реформування бюджетної системи України, однак будь-які нововведення варто впроваджувати з урахуванням особливостей національної економіки. Досвід європейських країн вважається найбільш оптимальним для України, оскільки допомагає вирішити не лише внутрішні проблеми держави, а й сприяє інтеграції до Європейського Союзу.

Питанню планування, формування та оптимізації доходів бюджету присвячені роботи таких вчених: Чугунова І.Я., Канєвої Т.В., Козарезенко Л.В.,

Макогон В.Д., Кучер Г.В., Луїної І.О., Пасічного М.Д., Маркуц Ю.І., Гусаревич Н.В., Федосова В.М. та інших. Тема соціально-економічного регулювання дохідної частини державного бюджету є достатньою мірою досліджена науковцями, однак кожна нова наукова праця може розкрити нові методи управління доходами бюджету особливо в непередбачуваних умовах, які склалися нині.

Метою дипломної роботи є розкриття теоретичних засад та удосконалення методологічних положень доходів державного бюджету.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі завдання:

- визначити економічну сутність планування доходів бюджету;
- розкрити сутність поняття «доходи бюджету»;
- розглянути та систематизувати особливості формування доходів у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою;
- з'ясувати інституційні засади розвитку доходів бюджету в Україні;
- проаналізувати тенденції, проблеми планування та виконання доходів бюджету в Україні;
- запропонувати шляхи удосконалення планування доходів в Україні; □ здійснити перспективне прогнозування та визначити майбутні особливості формування доходів бюджету в Україні.

Об'єктом дослідження виступають державні доходи в системі суспільного регулювання.

Предметом дослідження є теоретичні засади і механізми ефективного функціонування державних доходів у системі бюджетного регулювання.

Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань у дипломній роботі використано такі методи: термінологічний – для визначення економічної сутності планування доходів бюджету, терміну «доходи бюджету», порівняльний аналіз та синтез – для розкриття призначення та ролі формування доходів бюджету, а також для систематизації зарубіжного досвіду, системний – для з'ясування організаційно-правових засад управління доходами, статистичний метод – для зіставлення

планових та фактичних показників державного бюджету, графічний метод – для наочного відображення окремих прикладних результатів, наукової абстракції – для обґрунтування напрямів підвищення дієвості формування дохідної частини бюджету.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі акти, що регламентують питання функціонування доходів Державного бюджету в Україні, наукові праці вчених, а також офіційні статистичні дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Національного банку України, Міністерства економіки України, Державної податкової служби України.

Наукова новизна полягає у здійсненні перспективного прогнозування та визначенні майбутніх тенденцій розвитку доходів бюджету в Україні.

Практичне значення одержаних результатів є у тому, що вони можуть бути застосовані у процесі удосконалення соціально-економічного регулювання доходів бюджету, у тому числі зі запозиченням зарубіжного досвіду на основі наявного прогнозу дохідної частини бюджету.

Основні результати дипломної роботи були висвітлені на Всеукраїнській студентській науковій конференції «Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України» (м. Київ, 11-12 листопада 2020 року) та відзначені дипломом I ступеня.

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел, додатків. Перший розділ присвячений теоретико-методологічним засадам формування дохідної частини бюджету. У другому розділі проведено аналіз сучасного стану розвитку доходів Державного бюджету в Україні. У третьому розділі визначено напрями вдосконалення системи формування дохідної частини Державного бюджету в Україні, здійснено перспективне прогнозування даних доходів. Обсяг випускної кваліфікаційної роботи становить 54 сторінок. Список використаних джерел включає 50 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ

1.1 Економічна сутність планування доходів бюджету

Розвиток макроекономічного планування доходів бюджету пов'язують з серединою XX століття. Зокрема, у Радянському союзі у 1945 році Народний Комісаріат Фінансів затвердив Інструкцію «З планування надходження державних доходів», в якій акцентувалася увага на тому, що планування надходжень державних доходів є складовою частиною бюджетного планування і визначається загальними завданнями плану розвитку народного господарства, покладеними в основу складання державного бюджету країни [11, с. 59-60]. Тобто, до 60-тих років формувалися умови для становлення бюджетного планування.

У 1960 році Міністерство фінансів СРСР затвердило методичні вказівки з планування надходжень державних доходів, тому з 60-тих років розвивалося інституційне та методичне забезпечення бюджетного планування. Однак досвід Радянського союзу використовувався лише у перші роки самостійності соціалістичних республік.

Надалі розвиток планування доходів бюджету Деміш А. М. характеризував відсутністю необхідної інформаційної бази [31, с. 126], в інших постсоціалістичних республіках. Тоді як усі країни Європейського Союзу вже у 90-тих роках переорієнтувалися на середньострокове бюджетне планування, на залучення неурядових організацій до бюджетного процесу. Так, у Швеції з метою складання надійних макроекономічних прогнозів, необхідних для бюджетного планування, було створено спеціальний відділ прогнозування. Цей орган незалежний від уряду, тому його прогнози є нейтральними [14, с. 82].

Подальший процес еволюції планування доходів бюджету розглянемо в Україні, він пройшов низку умовних етапів свого історичного розвитку.

Перший етап еволюції (1991-1996 рр.) був пов'язаний зі створенням першого бюджету незалежної України у 1992 році. Безпосередньо планування доходів

бюджету здійснювалось Міністерством фінансів України, а його інформаційна база потребувала адаптації до нових умов.

Другий етап (1997-2006 рр.) характеризувався появою поряд з Міністерством фінансів України Державної податкової адміністрації України (2000-2012 рр.) як суб'єкта планування доходів бюджету. Державна податкова адміністрація України вже сформувала власну інформаційну базу щодо планування доходів бюджету з метою посилення мобілізації податків та зборів.

Третій етап розвитку (2007-2011 рр.) був ознаменований створенням Державної податкової служби України (2011-2012 рр.), удосконаленням нормативно-правової бази щодо методології планування податків та зборів, початком використання інформаційних технологій для упорядкування інформаційних баз і появою потреби в підвищенні кваліфікації працівників.

На четвертому етапі (2012-2016 рр.) було створено Міністерство доходів і зборів України (2012-2014 рр.), яке започаткувало новий підхід бюджетування, а саме «знизу-вверх» з метою мотивації керівників нижчої та середньої ланок щодо досягнення поставлених цілей. Також було утворено Державну фіскальну службу (2014-2019 рр.), розроблено Стратегічний план розвитку Міністерства доходів і зборів на 2013-2018 рр., розпочато реформу децентралізації та продовжено політику щодо удосконалення методики та інформаційної бази планування доходів бюджету з використанням інформаційних технологій.

На п'ятому етапі (2017-2021 рр.) було схвалено положення про створення нової податкової служби (2019 р. – до нині), затверджено середньострокове планування на три роки відповідно до закону «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування» (2018 р.). Подальша політика бюджетного планування доходів спрямована на перехід до середньострокового бюджетного планування, його розвиток як на державному, так і на місцевому рівнях.

У сучасній економічній літературі немає єдності щодо трактування поняття «бюджетне планування». В Україні законодавча та нормативно-правова база

планування доходів бюджету визначається Конституцією України й Бюджетним кодексом України, проте чіткого тлумачення законодавством поняття «планування доходів бюджету» немає. Тому давайте спершу розглянемо тлумачення терміну «бюджетне планування» різними науковцями та вченими.

І. Я. Чугунов дає визначення «перспективного бюджетного планування», що означає «розробку основних напрямів формування та використання бюджетних коштів, виходячи з необхідності вирішення завдань, які стоять перед суспільством на даному етапі його розвитку» [42, с. 59].

В Економічній енциклопедії під редакцією С. В. Мочерного бюджетне планування визначається як «планомірний процес прогнозування, складання, розгляду, затвердження та виконання бюджету» [8, с. 750].

На думку В.Г. Дем'янишина бюджетне планування можна охарактеризувати з різних сторін. За сутністю бюджетне планування – це науково-обґрунтований процес встановлення обсягів і джерел формування та напрямів використання централізованого фонду грошових коштів держави. За змістом – визначається як особлива сфера фінансової діяльності держави, пов'язана з обґрунтуванням певних управлінських рішень у сфері економіки стосовно фінансового забезпечення держави. При цьому, бюджетне планування варто розглядати як специфічну сферу управління. За формою – це процес складання, розгляду і затвердження основного фінансового плану – державного бюджету. Подані різносторонні визначення можуть використовуватися відповідно до мети наукового аналізу. Водночас спільними для них є об'єкт, предмет, суб'єкти і мета дослідження [5, с. 63].

Петровська І. О. і Клиновий Д. В. при визначенні сутності бюджетного планування поєднують його особливості як етапу бюджетного процесу, а також як “комплекс організаційно-технічних, методичних і методологічних заходів з визначення обсягів прибутків і суми витрат бюджетів”. При цьому характерною особливістю є те, що беруться до уваги не тільки стадії складання, розгляду і затвердження бюджету, а й стадія виконання [28, с. 81].

У фінансово-економічному словнику за редакцією А. Г. Загороднього і

Г. Л. Вознюка дається визначення бюджетно-кошторисного планування – як “системи науково-обґрунтованих заходів щодо визначення критеріїв розподілу коштів і використання фінансових ресурсів”, що більшою мірою відповідає особливостям планування в бюджетних установах [9, с. 414].

Виходячи з наведених трактувань, ми можемо сформулювати визначення поняття «планування доходів бюджету» у вузькому і широкому значеннях. Так відповідно у вузькому значенні «планування доходів бюджету» - це система організаційно-технічних та методологічних заходів щодо визначення планових показників доходів та стратегії подальшого управління доходами бюджету держави. А в широкому тлумаченні «планування доходів бюджету» - це система, яка формує необхідні умови для визначення планового обсягу та джерел державних доходів бюджету, а також для формування ефективної державної політики управління доходами бюджету з метою забезпечення виконання завдань і функцій держави.

Отже, економічна сутність планування доходів бюджету полягає у визначенні цілей та політики управління доходами державного бюджету з метою забезпечення стабільного економічного і соціального розвитку.

1.2 Формування доходів бюджету як складова фінансово -економічного регулювання

Аналіз визначень терміну «доходи бюджету» у сучасній літературі дозволяє згрупувати їх за певними напрямками (рис. 1.1).



для виконання своїх функцій

Рис. 1.1 Напрями щодо визначення поняття «доходи бюджету»

Джерело: [40, с. 94]

Бюджетний кодекс України визначає доходи бюджету як «податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ)» [2].

Формування доходів бюджету перш за все пов'язано з розширенням відтворення та існуванням розподільчих відносин (в тому числі первинного розподілу та перерозподілу вартості ВВП). Первинний розподіл охоплює процес розподілу державою податків на споживання, прибутку або дивідендів від підприємств державної власності та формування доходів у суб'єктів, які безпосередньо брали участь у створенні ВВП. Під час перерозподілу вартості ВВП держава розподіляє усі інші види доходів та формує централізований фонд. Бюджетний процес є обмеженим термінами бюджетного року, проте розподільчі відносини є неперервними, відповідно цей процес ніколи не зупиняється.

Суб'єктами формування централізованого державного фонду виступають фізичні особи, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, органи державної влади або місцевого самоврядування, іноземні держави тощо.

Держава, аналізуючи рівень ВВП, інфляції, банківського процента, національного курсу, ставок податків, зовнішнього та внутрішнього державного боргу використовує відповідні джерела та методи наповнення дохідної частини бюджету. Структуру методів та джерел формування централізованого державного фонду ми можемо побачити на додатку А.

Фінансова теорія і практика розрізняють сім основних методів формування доходів бюджету держави: продуктивна діяльність (підприємницька, державні послуги), від майна і майнових прав, від державних угод, податковий, трансфертний, позиковий, емісійний [1, с. 278].

Продуктивна діяльність держави передбачає отримання підприємницьких надходжень та прибутку від наданих державних послуг. Даний метод немає

значного фіскального значення в Україні, оскільки більшість державних підприємств мають соціальну спрямованість.

Дохід від майна і майнових прав складається з постійних доходів у вигляді коштів від оренди, корпоративних прав та разових – від продажу державного майна. Особливістю даного методу є еквівалентність відносин його учасників.

Надходження від державних угідь формуються з платежів за використання ресурсів та за передачу їх у тимчасову експлуатацію. Фіскальний стимул згаданого методу, як і попереднього в Україні також є незначним.

Податкові надходження містять у собі податки та збори, які формують зазвичай близько 75% бюджету країни. Податковий метод вважається найважливішим, через те що забезпечує розподіл та перерозподіл ВВП для формування державного бюджету. Оскільки податки показують частину відчуження державою новоствореної вартості суб'єктами господарювання, частка податкових надходжень у загальній структурі доходів централізованого фонду показує ступінь залучення держави до суспільного відтворення.

Трансфертний дохід складається з надходжень, які безповоротно і безоплатно передаються від урядів зарубіжних країн чи міжнародних організацій, від органів державного управління, з інших частин бюджету для бюджетного збалансування.

Позиковий метод передбачає отримання внутрішніх чи зовнішніх позик, однак дані доходи залучаються не на завжди, а лише на визначений термін з поверненням відсотків. Більшість розвинутих країн розглядають позики як джерело фінансування бюджету, а не метод формування доходів.

Емісійний дохід полягає у введенні в обіг нових грошових одиниць для покриття видатків. Даний метод спричиняє інфляцію та має певні недоліки, саме через це в Україні заборонено фінансування дефіциту бюджету шляхом емісії на законодавчому рівні.

Успішне вирішення питань формування доходів бюджету залежить від пошуку відповідних джерел. Фінансова наука і практика виділяє дві групи таких джерел: внутрішні, зовнішні [1, с. 280].

До внутрішніх джерел належать: національне багатство, ВВП, емісія грошей [1, с. 280]. ВВП є основним джерелом доходів бюджету, яке створюється фізичними особами та виробничою сферою господарювання. Якщо для забезпечення суспільних видатків його недостатньо, держава залучає національне багатство, а саме: доходи від приватизації державного майна, від продажу золотовалютного запасу та інших національних цінностей [35, с. 107]. Емісія здійснюється зазвичай на підставі планових показників макроекономічного розвитку для забезпечення необхідної кількості грошей в обігу.

До зовнішніх джерел доходів відносять: податки від зовнішньоекономічної діяльності та іноземних суб'єктів відносин, зовнішні позики, офіційні трансфери від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій [1, с. 281]. Використання зовнішніх джерел для формування доходів залежить від міжнародного перерозподілу фінансових потоків.

У контексті дослідження формування доходів варто розглянути управлінську складову даного процесу, яка забезпечує своєчасність та повноту надходжень коштів до бюджету. На додатку Б ми можемо побачити модель управління формуванням доходів бюджету України, де функції управління загалом та функції управління формуванням доходів у контексті цільового відходу відрізняються. Зокрема, функції обліку та аналізу інтегровані в єдину обліково-аналітичну функцію, функції прогнозування і планування інтегровані в єдину функцію макроекономічного прогнозування та планування. Такі відмінності обумовлені цільовою орієнтацією функціонального наповнення управління [43, с. 63].

Отже, доходи бюджету є базисом для виконання державою своїх функцій. Саме від ефективності механізму формування доходів (методів, джерел) централізованого фонду залежить темп економічного зростання, рівень життя населення. У світі немає визначеної єдино правильної системи управління формуванням доходів, саме тому держава має діяти залежно від наявної макроекономічної ситуації.

1.3 Формування доходів бюджету в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою

Система формування доходів у кожній країні має свої особливості пов'язані з соціально-економічним розвитком, величиною ВВП, ступенем централізації державою доходів, методами та джерелами мобілізації надходжень, моделлю управління тощо.

На основі проведеного дослідження, розглянемо статистичні дані величини доходів та частки доходів від ВВП у країн з розвинутою економікою (табл. 1.1).

У США дохід становив 3 трл. євро, що складає 16,3% ВВП у 2020 році.

США

Таблиця 1.1

Державні доходи країн з розвинутою економікою за 2020 рік

Країна	Доходи, трл. євро	Частка доходів від ВВП, %
США	3,0	16, 3
Франція	1,2	47,1
Німеччина	1,5	45,4

Джерело: складено автором на основі [19, 38]

є лідером у світі за рівнем доходу бюджету. Основним джерелом доходів бюджетів штатів США, як і федерального бюджету, є податкові надходження [13, с. 54]. Серед них найбільшу питому вагу має податок на доходи фізичних осіб (51,4%), податок з заробітної плати (41,8%), податок на прибуток підприємств (6,8%); інші надходження займають 8,5% від загальних доходів. Дохідна частина 55 бюджетів нижчих ешелонів влади формується з трьох джерел: податкові надходження, неподаткові надходження, субсидії федерального і цивільних урядів. Як і в інших розвинутих країнах, у США прямі податки відіграють головну бюджетоформуючу роль – їхня питома вага у доходах коливається в межах 50,0–

57,5% сукупного обсягу ресурсів [13, с. 54-55]. Також варто відзначити, що в США досить низьке податкове навантаження, порівняно з іншими розвиненими країнами світу та протягом останніх років бюджетна політика направлена на стимулювання бізнесу. Як результат, переважання прямих податкових платежів та існування прогресивної системи оподаткування забезпечує підтримку купівельної спроможності населення з низькими доходами. А багаторічне бюджетне планування на 5 років надає прозорості, стабільності та цільової спрямованості бюджетному процесу.

У Франції дохід становив 1,2 трл. євро, що складає 47,1% ВВП у 2020 році. Головним джерелом доходів держави також є податкові надходження, а особливо непрямі податки. Зокрема, акциз і ПДВ формують більше 45% податкових надходжень. Частка податку на прибуток становить всього 12%. Серед неподаткових надходжень найбільш значними є дивідендів, доходи від власності держави, надходження від штрафів та санкцій. У Франції діє прогресивна система оподаткування, а податки мають соціальну спрямованість, що забезпечує високі соціальні стандарти в державі. Середньострокове бюджетне планування здійснюється на 3 роки, перевагою застосування даного методу є збалансування споживання та інвестиційної діяльності країни.

У Німеччині дохід становив 1,5 трл. євро, що складає 45,4% ВВП у 2020 році. Податки в Німеччині забезпечують близько 80% бюджетних доходів. Саме тому вони розглядаються урядом як головний засіб впливу держави на розвиток економіки. Основний принцип німецького оподаткування, з моменту зародження системи звучить так: «податки повинні відповідати величині послуг, що надаються державою». Прибутковий податок з фізичних осіб – основне джерело державних доходів, він дає близько 40% всіх податкових надходжень [13, с. 55]. Серед неподаткових надходжень найбільш значними є доходи від економічної діяльності, доходи від участі в капіталі, надходження від приватизації. У Німеччині податкова політика спрямована на стимулювання народжуваності, тому за наявності шлюбу та дітей прибутковий податок з фізичних осіб є меншим. Як і в США, Німеччина

характеризується переважанням прямих податків та прогресивною системою оподаткування, що забезпечує справедливий розподіл доходів серед населення. Середньострокове бюджетне планування здійснюється щорічно на 3 роки, однак плани складаються на 5 років. Особливістю даного методу в Німеччині є наявність великої законодавчої бази та залучення місцевих органів влади до складання документів щодо прогностичних бюджетних показників (додаток В).

На основі проведеного дослідження, розглянемо статистичні дані величини доходів та частки доходів від ВВП у країн з трансформаційною економікою (табл. 1.2).

У Румунії дохід становив 74,2 млрд. євро, що складає 31,5% ВВП у 2020 році. Податкові надходження формують переважну частину доходів бюджету, серед них найбільш вагомими є ПДВ, акциз – 70%, далі податок на доходи фізичних осіб – 17,7%, податок на прибуток підприємств – 12,3%. У країні переважають непрямі податки, що свідчить про недостатньо високий рівень життя населення. Однак зменшення частки податкових надходжень у загальній структурі доходів бюджету сприятиме швидкому росту економіки. Неподаткові надходження мають менше 10% доходу бюджету.

Таблиця 1.2

Державні доходи країн з трансформаційною економікою за 2020 рік

Країна	Доходи, млрд. євро	Частка доходів від ВВП, %
Румунія	74,2	31,5
Литва	20,2	36,7
Словаччина	39,0	41,4

Джерело: складено автором на основі [38]

Румунія серед країн ЄС має найбільш динамічний розвиток середньострокового бюджетного планування, що здійснюється на 3 роки та сприяє зниженню бюджетного дефіциту та державного боргу.

У Литві дохід становив 20,2 млрд. євро, що складає 36,7% ВВП у 2020 році. Серед податків, як головного джерела бюджету, переважають ПДВ і акциз, що займають 66,9% податкових надходжень, далі податок на доходи фізичних осіб – 23,7%, податок на прибуток підприємств – 9,4%. Інші доходи складають всього 9,5%. Індекс розвитку середньострокового бюджетного планування в даній країні ще перебуває на посередньому рівні.

У Словаччині дохід становив 39,2 млрд. євро, що складає 41,4% ВВП у 2020 році. Структура доходів бюджету є подібною до Румунії, де найбільшу частку мають непрямі податки. Особливістю середньострокового бюджетного планування Словаччини є регулярний перегляд та контроль відповідності фактичних та планових показників бюджету, що має вплив на фіскальну політику.

Отже, доцільним є використання зарубіжного досвіду при удосконаленні формування дохідної частини Державного бюджету України. Зокрема, щодо диверсифікації джерел наповнення бюджету для стимулювання економіки, забезпечення рівного розподілу податкового навантаження серед населення шляхом запровадження прогресивної системи оподаткування, зменшення податкового тиску на бізнес, розширення нормативно-правової бази формування державних доходів та заохочення не тільки державних, а й місцевих органів влади до здійснення середньострокового бюджетного планування для забезпечення стабільного розвитку економіки. Однак не варто ігнорувати власні надбання бюджетної системи України та враховувати історичний етап розвитку економіки.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ

2.1 Інституційні засади розвитку системи формування доходів бюджету

Інституційні засади розвитку системи формування доходів бюджету відображають сукупність основоположних законодавчих та нормативно-правових актів, стадій бюджетного процесу, суб'єктів, об'єктів дохідної частини бюджету. Перелік законодавчих та нормативно-правових актів, що забезпечують формування доходів Державного бюджету України визначено в Бюджетному кодексі України, стаття 4 «Склад бюджетного законодавства» (рис. 2.1). Нормативну базу планування доходів бюджету ми можемо побачити на Додатку Г.



Рис. 2.1 Законодавчі та нормативно-правові акти, що регламентують формування доходів Державного бюджету України

Джерело: складено автором на основі [2]

Формування дохідної частини бюджету здійснюється завдяки бюджетному процесу, що в свою чергу складається з наступних стадій:

складання та розгляд Бюджетної декларації і прийняття рішення щодо неї; складання проекту бюджету; розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України; виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України; підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього [2].

Під суб'єктами бюджетного процесу розуміють Верховну Раду України, Комітет з питань бюджету, Рахункову палату України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Державну казначейську службу України, Державну аудиторську службу України, Державну податкову службу України тощо.

Верховна Рада України здійснює безпосередньо розгляд, внесення змін, прийняття та контроль за дотриманням закону про Державний бюджет України та Бюджетної декларації, визначає Основні напрями бюджетної політики держави, затверджує отримання міжнародних кредитів та позик, що непередбачені державним бюджетом, а також контролює діяльність Рахункової палати тощо. Комітет з питань бюджету відповідає за попередній розгляд проекту закону про Державний бюджет України та Бюджетної декларації, інформації та річного звіту про стан виконання бюджету, подання на розгляд Верховній Раді висновків щодо можливого впливу прийняття тих чи інших законопроектів на бюджетні показники, дотримання їх відповідності Бюджетному кодексу, взаємодію з Рахунковою палатою тощо.

Рахункова палата України займається підготовкою звіту про стан виконання Державного бюджету України, його відхилень від плану та пропозицій щодо їх

мінімізації у майбутньому, контролем за надходженнями до дохідної частини бюджету та формуванням державного боргу, удосконаленням бюджетного процесу в цілому тощо.

Роль Кабінету Міністрів України, як вищого органу виконавчої влади, полягає у проведенні фінансової політики держави, здійсненні прогнозування розвитку національної економіки та її регулюванні, координації інших органів виконавчої влади, а також у розробці, внесенні змін до проєкту закону про Державний бюджет України, забезпеченні виконання самого закону, використанні його резервного фонду, розробці та схваленні Бюджетної декларації тощо.

Завданням Міністерства фінансів України є формування та реалізація державної бюджетної, податкової, митної, боргової та фінансової політики в окремих сферах [25]. Мінфін також розробляє проєкт Закону про Державний бюджет України та Бюджетну декларацію, а ще здійснює контроль на кожній стадії бюджетного процесу, організовує і налагоджує взаємовідносини з міжнародними фінансовими організаціями тощо.

Місією Державної казначейської служби України є розробка та безпосередньо проведення політики щодо казначейського обслуговування бюджетних коштів, відкриття та закриття рахунків відповідних бюджетних періодів тощо.

Метою Державної аудиторської служби України є здійснення політики фінансового контролю на всіх стадіях бюджетного процесу.

Ціллю Державної податкової служби України є контроль за правильністю розрахунку, повнотою та своєчасністю сплати податкових надходжень, зборів та інших обов'язкових надходжень до бюджету.

Об'єкти дохідної частини бюджету представлені в Бюджетному кодексі України, стаття 9 «Класифікація доходів бюджету» (Додаток Г).

Для визначення ролі кожного об'єкту системи формування доходів розглянемо статистичні дані структури доходів Державного бюджету України за 2011-2020 роки (табл. 2.1). Як ми можемо побачити питома вага податкових надходжень протягом останніх 10 років змінилася з 83% до 79%, неподаткових

надходжень – з 16% до 20%, доходів від операцій з капіталом – з 0,16% до 0,01%, надходжень від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій – з 0,2% до 0,1%, надходжень від цільових фондів – з 0,07% до 0,02, офіційних трансфертів – з 0,9% до 1%. Відповідно податки протягом аналізованого періоду складали левову частку доходів Державного бюджету України та були основним джерелом доходу. Даний факт свідчить про високу залежність від податкового методу наповнення дохідної частини бюджету та недостатню розвиненість альтернативних методів.

Давайте тепер проаналізуємо етапи становлення законодавчого та норматив-

Таблиця 2.1

Структура доходів Державного бюджету України, %

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Податкові надходження	83	79	77	78	77	82	79	81	80	79
Неподаткові надходження	16	20	21	19	22	17	16	18	19	20
Доходи від операцій з капіталом	0,16	0,36	0,08	0,25	0,03	0,03	0,04	0,07	0,02	0,01
Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,2	0,1	0,5	1,5	0,3	0,7	0,2	0,2	0,1	0,1
Цільові фонди	0,07	0,07	0,06	0,05	0,03	0,05	3,76	0,02	0,18	0,02
Офіційні трансферти	0,9	0,4	0,5	0,6	0,6	0,7	0,8	0,8	0,9	1,0

Джерело: складено автором на основі [20]

но-правового забезпечення системи оподаткування для оцінки його впливу на формування доходів Державного бюджету України. Для виокремлення даних етапів розглянемо розвиток української економіки з моменту проголошення її незалежності (рис. 2.2). Як бачимо економіка мала більш революційний характер, аніж еволюційний. Зокрема, у 1991-1999 рр., 2009 р., 2014-2015 рр. відбувався різкий спад темпу приросту ВВП, а в 2000-2008 рр., 2010-2012 рр., 2016-2020 рр. – раптовий підйом. Однак час проведення однієї податкової реформи міг не збігтися з кінцем попередньої, а результати їх реалізації могли бути помітними не відразу, тому наш поділ на етапи матиме досить умовний характер.

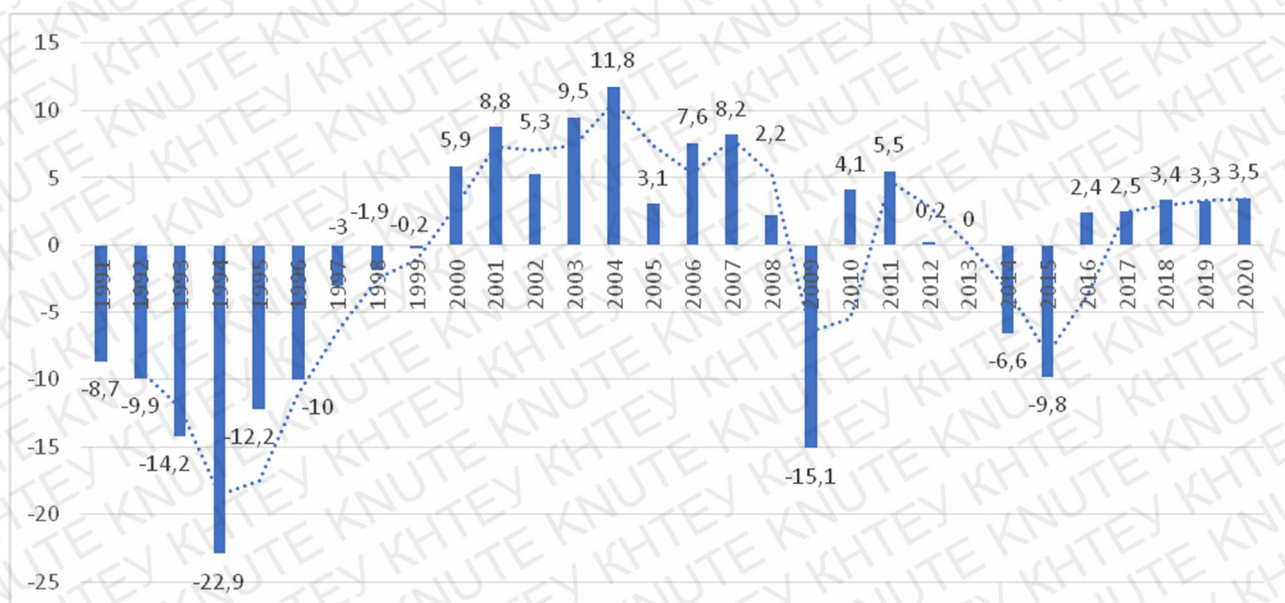


Рис. 2.2 Динаміка темпу приросту ВВП (до попереднього року) за 1991-2020 рр.,
%

Джерело: складено автором на основі [22, 26]

Перший етап (1990-1993 рр.) був пов'язаний зі створенням у 1990 р. Головної податкової інспекції Української РСР у складі Міністерства фінансів (Закон Української РСР «Про державну податкову службу в Українській РСР»), що реалізовувала державну податкову політику. У 1991 р. було прийнято Закон Української РСР «Про систему оподаткування», у якому було започатковано засади формування відособленої податкової системи, визначено 16 загальнореспубліканських податків та зборів, а також основні права та обов'язки фізичних, юридичних осіб. Однак одночасне встановлення податків і зборів законодавчими актами Української РСР призводило до ускладнення ситуації. Найбільших змін податкове законодавство зазнало в 1993 р., зокрема, було введено податок з прибутку підприємств та прибутковий податок з громадян. Найбільш характерними особливостями даного періоду були високий податковий тиск, безсистемність та фіскальна спрямованість державної політики, курс на переважання непрямих податків, що доповнювалося тяжкою економічною кризою.

Другий етап (1994-1999 рр.) був ознаменований набранням чинності нової редакції Закону України «Про систему оподаткування» (1994 р.), яка сприяла удосконаленню податкових механізмів та переважанню прямих податкових

надходжень. Справжнім проривом редакції було стягнення виключно регламентованих даним законом податків та зборів, однак зменшити податковий тиск не вдалося. Ситуацію ускладнювало ухвалення Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», що регламентував однакові умови оподаткування як для дрібних, так і для середніх, великих суб'єктів підприємництва. У 1996 р. була введена в дію Конституція України, яка остаточно укорінила законодавчу силу українських законів щодо регулювання податкової системи. 1997 р. був пов'язаний з прийняттям третьої редакції Закону України «Про систему оподаткування», що збільшувала кількість принципів податкової системи та розширювала перелік її загальнодержавних податків та зборів. У наступні роки другого етапу було ухвалено ряд нормативно-правових актів щодо спрощення обліку та звітності для дрібних суб'єктів підприємництва, був введений єдиний податок, дозволена діяльність з придбання торгового патенту тощо. Дані кроки сприяли покращенню загальної макроекономічної ситуації у державі, однак не вирішеними залишалися питання високого податкового тягара, нестабільності податкового законодавства, відсутності державної стратегії щодо формування податкової системи.

Третій етап (2000-2004 рр.) характеризувався продовженням безсистемної політики уряду щодо регулювання податкових надходжень, що в результаті призвело до формування «податкових лазівок», великої кількості податкових пільг, нерівномірного податкового навантаження, відсутності середнього класу серед населення та недостатнього розвитку реального сектора економіки. Кардинальним кроком на шляху побудови податкової системи стало реформування прибуткового податку і переміщення основного навантаження по його сплаті з забезпечених верств суспільства на всіх економічно активних громадян. Цьому послужило прийняття в травні 2003 року Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» (з 2004 року набрав чинності), яким реалізовано ідею пропорційного податку [36, с. 37]. У 2004 р. були внесені зміни в Закон

України «Про оподаткування прибутку підприємств», відповідно до якого ставка податку на прибуток підприємств була зменшена до 25%, удосконалено механізм нарахування даного податку та податку на доходи фізичних осіб. Проте ставки відрахувань до державних соціальних фондів залишилися без змін, що стало причиною росту тіньової економіки. До основних недоліків третього етапу можна додати постійну зміну ставок бюджетоутворюючих податків, недостатню ефективність їх адміністрування, відсутність теоретичного обґрунтування проведених змін.

Під час четвертого етапу (2005-2009 рр.) все більше загострювалася проблема тінізації бізнесу, тому політика уряду була направлена на посилення податкової дисципліни, скасування ряду податкових пільг, введення більш жорстких умов щодо відшкодування податкових зобов'язань (ПДВ). Однак дані заходи лише спричинили ріст тіньової економіки та пригнічення темпів приросту ВВП. У 2007 р. було ухвалено Концепцію реформування податкової системи, головним призначенням якої було зниження податкового навантаження на платників податків та зміна податкових механізмів регулювання. А у 2009 р. набрала чинності Стратегія реформування податкової системи, що акцентувала увагу на посиленні ролі непрямих податків та зміщення податкового тиску на споживання, екологічні платежі. Дані документи були подібними за змістом, а їх впровадження так і не було здійснено через зміну політичних поглядів. Водночас у 2008-2009 рр. відбувалося погіршення економічної ситуації у державі через світову фінансово-економічну кризу, податкова система почала все більше потребувати реформувань. Характерними особливостями даного етапу були суперечливість та декларативний характер законодавчих, нормативно-правових актів, нерівномірність та високий рівень податкового тиску, ще більший ріст тіньової економіки, переважання непрямих податків над прямими (що залишилося незмінним до сьогодні), існування необґрунтованих податкових пільг, високі витрати на податкове адміністрування, все ще велика кількість податкових платежів та зборів.

П'ятий етап (2010-2014 рр.) був окреслений прийняттям Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» (2010 р.), Концепції реформування податкової системи (2014 р.), які були покликані розв'язати нагальні проблеми податкової системи, що залишилися незмінними з попереднього етапу. 2010 р. було ухвалено Податковий кодекс України, що з 2011 р. вступив у дію. З його прийняттям змінено кількість і склад загальнодержавних і місцевих податків, зборів в сторону їх зменшення. Тим не менш, деякі обов'язкові платежі (маючи податкову природу) залишилися поза дією Податкового кодексу, що ускладнювало систему оподаткування. Йдеться про державне мито, єдиний соціальний внесок (прийнятому в липні 2010 року), плату за ліцензію, реєстраційний збір за проведення державної реєстрації та інші [36, с. 40]. Даний період можна вважати переломним моментом розвитку податкової системи, тож проаналізуємо зміни показників рейтингу Paying Taxes за ці 5 років (Додаток Д). Так за простотою та зручністю податкова система України з 181 місця у 2010 р. перейшла до 164 місця у 2014 р. Даний стрибок був здійснений внаслідок зменшення загального податкового навантаження на 2,3%, часу на сплату податків на 346 годин та кількості платежів на 119. Також уряду вдалося зберегти альтернативну систему оподаткування з деякою зміною її умов, зменшити ставку податку на прибуток, ввести ряд податкових пільг для суб'єктів господарювання, дещо удосконалити систему адміністрування податків, встановити прогресивні ставки оподаткування з податку на доходи фізичних осіб разом з розширенням його бази, підвищити ставки акцизів та збільшити перелік підакцизних товарів тощо. Попри пожвавлення темпів приросту ВВП у 2010-2012 рр. подолати проблему тіньової економіки не вдалося, як бачимо її рівень за 5 років залишився незмінним і складав 36% (Додаток Е). Актуальними залишалися ще питання нерівномірного та завищеного податкового тягара, фіскальної спрямованості податкових надходжень, нестабільності та недосконалості податкового законодавства.

Шостий етап (2015-2021 рр.) умовно почався з моменту набрання чинності

Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» (2015 р.), який регламентував зменшення переліку загальнодержавних і місцевих податків та зборів. Однак у реальності було скасовано лише 6 малоефективних податків та зборів, інші 13 податків було об'єднано у 5 і загалом їх залишилося 9 як ми можемо побачити на додатку Є. Разом з тим, було зменшено кількість пільг з податку на прибуток і збільшено ставки по акцизах, єдиному податку, земельному та інших. Зокрема, за єдиним податком відбулося зменшення груп до 4, і в четверту групу увійшов фіксований сільськогосподарський податок. Відбулися зміни в податку на прибуток, де об'єкт оподаткування став розраховуватися за стандартами бухгалтерського обліку та в податку на доходи фізичних осіб, де були змінені ставки на 15% і 20%. Водночас, суттєвим залишився фіскальний тиск на платників податків, і ця проблема ускладнювалася наявністю високих ставок єдиного соціального внеску [36, с. 41-42]. Також на початку 2015 р. було ухвалено Стратегію сталого розвитку України «Україна-2020», що була покликана спростити податкову систему загалом, подолати проблему високого та нерівномірного податкового тиску, скоротити час нарахування та сплату податків, зменшити рівень тіньової економіки тощо. У 2020 р. почалася пандемія COVID19, тому уряд був змушений надати підтримку платникам податків шляхом введення в дію Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби». Для оцінки результативності прийнятих документів знову розглянемо показники рейтингу Paying Taxes за дані 5 років (Додаток Д). Як ми можемо побачити податкова система України з 108 місця у 2015 р. перейшла до 65 місця у 2020 р. Даний стрибок був здійснений через зменшення загального податкового навантаження на 7,7% та скорочення часу на сплату податків на 22 години, кількість платежів залишилася без змін. Однак не варто забувати, що з 2017 р. методика оцінки податкових систем була дещо змінена, що також сприяло

покращенню рейтингу України. Якщо за кількістю платежів вітчизняна податкова система має один з найкращих показників у світі, то загальне податкове навантаження та час на сплату податків ще потребують удосконалення. До невирішених проблем податкової системи, що збереглися до сьогодні, можна додати наступні:

□ існування розбіжностей між різними законами та нормативно-правовими актами, внесення постійних змін та доповнень до ПКУ (рис. 2.3), що часом мають радикальний характер;

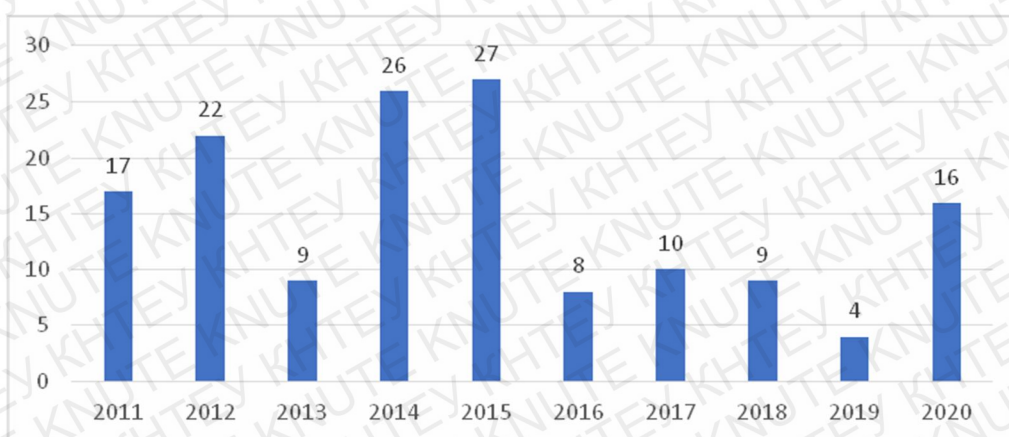


Рис. 2.3 Кількість внесених змін та доповнень законами України до ПКУ протягом 2011 – 2020 р.р., штук

Джерело: складено автором на основі [30]

- присутність високої тінізації економіки (30% від ВВП, станом на 2020 р.), що унеможливорює зменшення загального податкового навантаження (Додаток Е);
- нерівномірне податкове навантаження (особливо на ПДВ та працю), що стримує стає економічне зростання і відповідно темпи приросту ВВП;
- недостатня розвиненість регулюючої функції податків, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності держави;
- витрати на адміністрування податків та зборів залишаються бути значними та невідповідними. Зокрема, на утримання ДПС витрати продовжують зростати. Так, у 2021 році порівняно з 2017 роком видатки на органи ДФС збільшились майже 2,5

рази. Діяльність Міністерства фінансів України та ДПС України не повною мірою узгоджена, на що вказує наявність окремих функцій, які дублюються [12];

- низький рівень автоматизації процесів оподаткування, використання застарілих технологій;
- невисока мотивація суб'єктів підприємницької діяльності використовувати спрощену систему оподаткування, що уповільнює розвиток реального сектору економіки;
- недостатньо ефективним залишається і механізм розподілу податкових надходжень між центральним і місцевими бюджетами, що, в свою чергу, сповільнює розвиток економіки у розрізі окремих регіонів України [12];
- наявність високого податкового боргу платників, що тільки зростає (рис. 2.4);

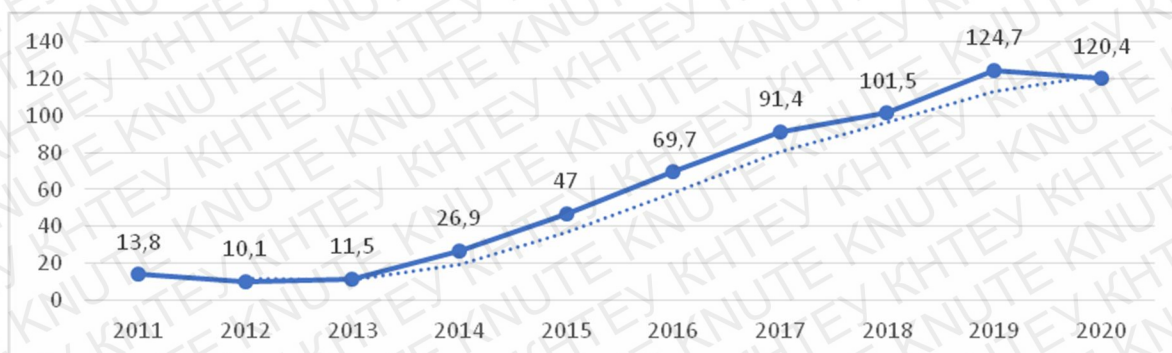


Рис. 2.4 Динаміка податкового боргу в Україні за 2011-2020 рр., млрд. грн.

Джерело: складено автором на основі [21]

- формування доходів переважно за рахунок непрямих податків. Це вказує на те, що основний тягар оподаткування приходить на звичайних громадян [6, с. 114].

- низький рівень податкової культури.

На основі проведеного дослідження розглянемо вплив розвитку законодавчого та нормативно-правового забезпечення системи оподаткування на формування доходів Державного бюджету України (рис. 2.5).



Рис. 2.5 Динаміка доходів Державного бюджету України за 2011-2020 рр.

Джерело: складено автором на основі [20]

Як бачимо доходи бюджету мають тенденцію до зростання, як і податкові надходження. Винятком став лише 2013 р., коли темп приросту податкових надходжень набув від'ємного значення і відповідно доходи також зменшилися на 2%. Тобто, ми бачимо явний зв'язок між податковою політикою держави та зростанням/зменшенням доходів Державного бюджету України. Попри позитивну динаміку даних показників, законодавче та нормативно-правове забезпечення потребує вдосконалення. Оскільки вирішення попередньо зазначених проблем сприятиме ще більшому росту темпів приросту податкових надходжень і відповідно доходів бюджету загалом.

Окрім інституційних засад розвитку, на формування доходів бюджету мають вплив наступні фактори: глобальна економічна ситуація в світі та країні; регуляторні системи – державна влада, яка здійснює економічну політику; основні макропоказники: інфляція, тінізація економіки, курс національної валюти до іноземної, експортно-імпортні операції як на товарному, так і на валютному ринку, іноземні інвестиції, кредити міжнародних фінансових фондів на користь України та інші [33, с. 273]. Питома вага доходів від ВВП показує ступінь втручання держави в економіку, в Україні даний показник за останні 10 років змінився від 23,9% до 25,7% (Додаток Ж), що означає зменшення залишку коштів у бізнесу та

громадян. Дана політика була спричинена нестабільною економічною ситуацією у державі.

Отже, інституційні засади розвитку системи формування доходів бюджету перебувають ще на стадії формування. Актуальними все ще залишаються питання недосконалого законодавства, що формувалося шляхом внесення постійних фрагментарних змін, переважання фіскальної функції податків та недостатньої ефективності їх адміністрування, існування несприятливого середовища для розвитку бізнесу, завищеної тіньової економіки та тиску на платників податків тощо. Однак першочерговим є пошук шляхів для активізації створення новоствореної вартості, що сприятиме росту ВВП і відповідно державних доходів бюджету.

2.2 Аналіз планування та виконання доходів бюджету

З метою оцінки результативності планування та виконання доходів Державного бюджету України за останні 10 років розглянемо планові та фактичні показники кожного виду доходів відповідно до бюджетної класифікації.

Виконання плану податкових надходжень за 2011-2020 рр. ми можемо побачити на табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка та виконання плану податкових надходжень, млн. грн.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
План	257 064,6	311 154,0	282 461,9	292 588,9	409 970,9	502 554,6	632 202,3	760 016,4	846 728,4	826 263,9
Факт	261 605,0	274 715,2	262 777,1	280 178,3	409 417,5	503 879,4	627 153,7	753 815,6	799 776,0	851 115,6
Абсолют- ний приріст	13 110,2		-11 938,1	17 401,2	129 239,2	94 461,9	123 274,3	126 661,9	45 960,4	51 339,6
Темп при- росту, %	5,0		-4,3	6,6	46,1	23,1	24,5	20,2	6,1	6,4
Виконан- ня плану	4 540,4	-36 438,8	-19 684,8	-12 410,6	-553,4	1 324,8	-5 048,6	-6 200,8	-46 952,4	24 851,7

Джерело: складено автором на основі [20]

Як ми бачимо податкові надходження мали тенденцію до зростання з кожним роком. У середньому за 2011-2020 рр. даний вид доходу складав 502 443, 34 млн. грн., у тому числі за 2011-2012 рр. – 268 160,1 млн. грн., за 2013-

2014 рр. – 271 477,7 млн. грн., за 2015-2016 рр. – 456 648,45 млн. грн., за 2017-2018 рр. – 690 484,65 млн. грн., за 2019-2020 рр. – 825 445,8 млн. грн. Зниження величини податків у 2013 р. пояснюється складною військовополітичною ситуацією у державі, тоді як значний їх ріст у 2015 р. – проведенням реформи децентралізації й відповідно збільшенням контролю за сплатою податкових платежів на об'єднаних територіях.

Виконання плану було здійснено лише у 2011, 2016 і 2020 роках. У 2011 році це було пов'язано зі зміною Податкового кодексу України та віднесенням надходжень, що раніше обліковувалися як неподаткові до податкових. У 2016 році виконання плану було результатом ліберальної податкової реформи, а у 2020 році – розширення баз оподаткування за рахунок тіньової економіки. Рекордна різниця між плановими та фактичними надходженнями була зафіксована у 2019 році та спричинена ударом курсового фактора по імпортному ПДВ, недостатніми надходженнями від ренти, мита, ПДВ з вироблених в Україні товарів, акцизу з вироблених в Україні товарів, акцизу з електроенергії тощо. Недовиконання плану протягом інших років зумовлено здебільшого політичними, технічними факторами, які зазвичай неможливо врахувати або недосконалістю планування.

Якщо ми розглянемо рівень виконання плану кожним окремим податковим платежем (Додаток 3), то відмітимо, що в середньому за останні 10 років найнижче значення зазначеного показника мала рентна плата (89,6%), далі акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) (92,6%), ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування (95,6%), ПДВ з ввезених на територію України товарів (98,3%), ввізне мито (98,6%), податок та збір на доходи фізичних осіб (98,9%). Позитивну динаміку мав акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) (109,3%), податок на прибуток підприємств (103,7%), екологічний податок (103,2%) та вивізне мито (101,3%). Тобто в середньому з 10 бюджетоутворювальних податків лише 4 з них виконують або перевиконують планові показники надходжень.

Проблеми податкової системи України більш детально розглянуті в розділі 2.1, однак до них можна додати відсутність у держави системної бюджетної стратегії, що сприятиме сталому зростанню податкових надходжень.

Динаміку планових та фактичних показників неподаткових надходжень за 2011-2020 рр. ми можемо розглянути на табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка та виконання плану неподаткових надходжень, млн. грн.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
План	51 880,0	67 447,2	73 474,5	75 635,3	110 506,7	110 052,9	133 741,1	171 679,8	176 391,4	227 670,4
Факт	49 087,8	68 287,6	72 853,2	68 355,2	120 006,5	103 643,7	128 579,1	164 683,1	186 750,1	212 957,2
Абсолют- ний приріст	19 199,8		4 565,6	-4 498,0	51 651,3	-16 362,8	24 935,4	36 104,0	22 067,0	26 207,1
Темп при- росту, %	39,1		6,7	-6,2	75,6	-13,6	24,1	28,1	13,4	14,0
Виконан- ня плану	-2 792,2	840,4	-621,3	-7 280,1	9 499,8	-6 409,2	-5 162,0	-6 996,7	10 358,7	-14 713,2

Джерело: складено автором на основі [20]

Дані показники демонструють ріст неподаткових надходжень. У середньому за 2011-2020 рр. даний вид доходу складав 117 520,35 млн. грн., у тому числі за 2011-2012 рр. – 58 687,7 млн. грн., за 2013-2014 рр. – 70 604,2 млн. грн., за 2015-2016 рр. – 111 825,1 млн. грн., за 2017-2018 рр. – 146 631,1 млн. грн., 2019-2020 рр. – 199 853,65 млн. грн. Сповільнення темпів приросту неподаткових надходжень було у 2014 р. та 2016 р., тоді як різкий ріст – у 2012 р. та 2015 р. Варто відзначити, що неподаткові надходження прямо пропорційно пов'язані з економічною ситуацією у державі, так при зростанні ВВП та економічному розвитку – дохід від власності, підприємницької діяльності, адміністративних зборів та платежів, власних надходжень бюджетних установ збільшується, а при застої економіки чи її спаді – ситуація є протилежною.

Щодо виконання плану, то спостерігалось переважно перевищення планових показників над фактичними. У 2011 році це було зумовлено змінами бюджетної класифікації, у 2013-2014 роках – складною військово-політичною ситуацією в країні, у 2016-2018 роках – послабленням регуляторного тиску на бізнес і

відповідно зменшенням кількості ліцензій для ведення підприємницької діяльності, надходжень від штрафних санкцій, у 2020 році – нестабільною економічною ситуацією викликаною пандемією коронавірусу.

Давайте тепер проаналізуємо рівень виконання плану окремими групами неподаткових надходжень (Додаток II). Можна відзначити, що в середньому за 2011-2020 рр. власні надходження бюджетних установ (87,5%) та інші неподаткові надходження (93,3%) набували найнижчих значень. Тоді як адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності (127%) та доходи від власності та підприємницької діяльності (104,6%) переважно виконували і перевиконували план. Доцільно звернути увагу, що неподаткові надходження важко точно спланувати, тому дана ситуація є оптимальною.

Основними проблемами даного виду доходу є непостійність та важка прогнозованість, що є причиною дисбалансів у загальній структурі бюджету, слабкий тиск окремих адміністративних зборів та платежів, недосконалість нормативно-правової бази щодо сплати неподаткових надходжень, відсутність контролю за доцільністю використання майна бюджетними установами, нерозвиненість власних надходжень бюджетних установ.

Для оцінки виконання плану доходів від операцій з капіталом, розглянемо їх планові та фактичні показники за 2011-2020 роки (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка та виконання плану доходів від операцій з капіталом, млн. грн.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
План	636,2	2 064,0	1 006,9	1 815,0	753,0	1 267,4	373,5	473,6	1 235,3	660,8
Факт	517,7	1 231,4	255,4	888,1	171,4	191,5	286,9	657,5	183,0	79,4
Абсолютний приріст	713,7		-976,0	632,7	-716,7	20,1	95,4	370,6	-474,5	-103,6
Темп приросту, %	137,9		-79,3	247,7	-80,7	11,7	49,8	129,2	-72,2	-56,6
Виконання плану	-118,5	-832,6	-751,5	-926,9	-581,6	-1 075,9	-86,6	183,9	-1 052,3	-581,4

Джерело: складено автором на основі [20]

Протягом аналізованого періоду спостерігалася тенденція до зменшення ролі доходів від операцій з капіталом. У середньому за 2011-2020 рр. даний вид доходу

складав 446,2 млн. грн., у тому числі за 2011-2012 рр. – 874,6 млн. грн., за 2013-2014 рр. – 571,8 млн. грн., за 2015-2016 рр. – 181,5 млн. грн., за 2017-2018 рр. – 472,2 млн. грн., за 2019-2020 рр. – 131,2 млн. грн. Дана ситуація зумовлена недостатньою розвиненістю ринку землі, ринку матеріальних та нематеріальних активів. Найбільше зростання доходів від операцій з капіталом було зафіксовано у 2012 р., 2014 р. і 2018 р. здебільшого через різкий ріст надходжень від реалізації державних запасів товарів. Причиною зазначеного росту була політика уряду спрямована на регулювання попиту та цін на окремі види товарів, а особливо на зернові.

Виконання плану систематично не здійснювалося. Лише у 2018 р. фактичні показники перевищили планові. Така статистика пояснюється високою залежністю даного виду доходів від економічної кон'юнктури держави.

Якщо ми розглянемо рівень виконання плану окремими групами доходів від операцій з капіталом (Додаток І), то побачимо, що в середньому за останні 10 років лише надходження від реалізації державних запасів товарів переважно недовиконували план та складали 48,4%. У той час надходження від продажу основного капіталу та кошти від продажу землі і нематеріальних активів дорівнювали 159% і 233,4% відповідно. Однак загалом для виконання плану була характерна мінливість від 0,4% до 1018,9% та непередбачуваність.

До проблем доходів від операцій з капіталом також можна додати перебування під значним впливом тіньової економіки, що гальмує їх розвиток.

Динаміку планових та фактичних показників надходжень від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій за 2011-2020 рр. ми можемо побачити на табл. 2.5.

Таблиця 2.5

**Динаміка та виконання плану надходжень від урядів зарубіжних країн
та міжнародних організацій, млн. грн.**

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
План	898,3	762,4	1 047,7	5 222,5	4 970,0	5 502,6	1 777,5	2 372,5	1 541,9	1 756,1
Факт	481,4	222,6	1 529,3	5 383,0	1 800,3	4 109,4	1 607,4	1 464,8	1 139,9	1 029,7
Абсолютний приріст	-258,8		1 306,7	3 853,7	-3 582,7	2 309,1	-2 502,0	-142,6	-324,9	-110,2
Темп приросту, %	-53,8		587,0	252,0	-66,6	128,3	-60,9	-8,9	-22,2	-9,7
Виконання плану	-416,9	-539,8	481,6	160,5	-3 169,7	-1 393,2	-170,1	-907,7	-402,0	-726,4

Джерело: складено автором на основі [20]

Як ми бачимо, надходження від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій також мали спадний характер. У середньому за 2011-2020 рр. даний вид доходу складав 1 876,8 млн. грн., у тому числі за 2011-2012 рр. – 352 млн. грн., за 2013-2014 рр. – 3 456,2 млн. грн., за 2015-2016 рр. – 2 954,9 млн. грн., за 2017-2018 рр. – 1 536,1 млн. грн., за 2019-2020 рр. – 1 084,8 млн. грн. Різке збільшення величини надходжень від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій було у 2013-2014 рр. та 2016 р. Зазначена динаміка спричинена низкою суспільно-політичних факторів.

Стосовно виконання плану, то знову ми прослідковуємо систематичне переважання планових показників над фактичними. У більшості випадків це було зумовлено порушенням урядом домовленостей щодо отримання траншу або іншої фінансової підтримки.

Головною проблемою даного виду доходу являється його спрямування переважно на фінансування дефіциту бюджету замість стимулювання розвитку реального сектора економіки. До того ж існує залежність політики уряду від вимог міжнародних організацій, строковість та платність переважної більшості надходжень, ризик дефолту та нерационального використання коштів, макроекономічна нестабільність та підвладність зовнішнім шокам.

Виконання плану надходжень від цільових фондів за 2011-2020 рр. ми можемо побачити на табл. 2.6.

Таблиця 2.6

**Динаміка та виконання плану надходжень від цільових фондів,
млн. грн.**

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
План	167,8	186,5	177,9	177,5	1 665,8	7 880,3	22 703,1	4 867,4	1 727,5	189,5
Факт	206,4	254,6	202,7	161,7	155,0	287,7	29 847,1	187,5	1 770,8	187,1
Абсолютний приріст	48,2		-51,9	-41,0	-6,7	132,7	29 559,4	-29 659,6	1 583,3	-1 583,7
Темп приросту, %	23,4		-20,4	-20,2	-4,1	85,6	10274,4	-99,4	844,4	-89,4
Виконання плану	38,6	68,1	24,8	-15,8	-1 510,8	-7 592,6	7 144,0	-4 679,9	43,3	-2,4

Джерело: складено автором на основі [20]

Наведені показники демонструють, що надходження від цільових фондів перебували приблизно на одному рівні. У середньому за 2011-2020 рр. даний вид доходу складав 3 326,1 млн. грн., у тому числі за 2011-2012 рр. – 230,5 млн. грн., за 2013-2014 рр. – 182,2 млн. грн., за 2015-2016 рр. - 221,4 млн. грн., за 2017-2018 рр. – 15 017,3 млн. грн., за 2019-2020 рр. – 979 млн. грн. Виняток був 2017 р., коли рекордне «зростання відбулося шляхом конфіскації коштів державою через корупційні порушення» [37, с. 101] та 2019 р. завдяки тим самим надходженням.

Недовиконання плану було лише у 2014-2016 рр., 2018 р., 2020 р. у зв'язку з тяжким економічним становищем та політичною напругою у державі.

Найбільшою проблемою надходжень від цільових фондів є низька їх значущість у порівнянні з іншими видами доходів.

Динаміку планових та фактичних показників офіційних трансфертів за 2011-2020 рр. ми можемо розглянути на табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Динаміка та виконання плану офіційних трансфертів, млн. грн.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
План	2 785,0	1 423,5	1 814,1	2 222,9	4 152,3	4 269,5	6 047,4	7 439,4	8 847,7	10 781,2
Факт	2 718,6	1 342,5	1 609,3	2 118,0	3 144,0	4 171,6	5 967,7	7 306,3	8 725,0	10 658,0
Абсолютний приріст	-1 376,1		266,8	508,7	1 026,0	1 027,6	1 796,1	1 338,6	1 418,7	1 933,0
Темп приросту, %	-50,6		19,9	31,6	48,4	32,7	43,1	22,4	19,4	22,2
Виконання плану	-66,4	-81,0	-204,8	-104,9	-1 008,3	-97,9	-79,7	-133,1	-122,7	-123,2

Джерело: складено автором на основі [20]

Протягом зазначеного періоду спостерігалася тенденція до росту офіційних трансфертів з кожним роком. У середньому за 2011-2020 рр. даний вид доходу складав 4 776,1 млн. грн., у тому числі за 2011-2012 рр. – 2 030,6 млн. грн., за 2013-2014 рр. – 1 863,7 млн. грн., за 2015-2016 рр. – 3 657,8 млн. грн., за 2017-2018 рр. – 6 637 млн. грн., за 2019-2020 рр. – 9 691,5 млн. грн. Виключенням став лише 2012 р., у подальшому стрімкий ріст офіційних трансфертів був зумовлений початком проведення децентралізації з 2014 р.

Виконання плану не було здійснено жодного разу за останні 10 років. Це пов'язано з макроекономічною ситуацією у державі і відповідно низькою фінансовою потужністю бюджетів.

До проблем офіційних трансфертів можна віднести залежність від політичних чинників, недостатню обґрунтованість системи мотивації регіонів до активізації внутрішнього потенціалу розвитку, високу суб'єктивність щодо нарахування інвестиційних субвенцій, відсутність зіставлення обсягів дотацій вирівнювання та показників соціально-економічного розвитку регіону.

Проведений аналіз показав нам недосконалість планування усіх видів доходів Державного бюджету України. Однією з найголовніших причин даного невиконання планових показників є застарілість методів бюджетного планування. Саме тому все більшої актуальності набуває середньострокове бюджетне планування, його переваги та недоліки ми можемо побачити на додатку І. Як

відомо, в Україні протягом тривалого часу не здійснювався повноцінний його запуск через відсутність чіткого алгоритму запровадження, формальний підхід та невизначеність економічних показників. Лише у січні 2021 р. було розпочато процес підготовки Бюджетної декларації на 2022-2024 рр. і в травні відповідного року – схвалено.

Однак варто відмітити, що наразі в Україні є ряд факторів, які стримують розвиток як самої держави, так і механізму реалізації середньострокового бюджетного планування. Серед ключових чинників негативного впливу варто зазначити такі:

- зовнішні загрози: впровадження карантинних обмежень у зв'язку з погіршенням ситуації із захворюваністю на COVID-19, загострення воєнних дій на сході України, погіршення ситуації з управління державним боргом України тощо;
- внутрішні загрози: неефективна грошово-кредитна політика, що викликає значні інфляційні процеси (Додаток Й), потенційне зростання корупційної складової у фінансово-економічних відносинах, сировинна спрямованість експорту та значні обсяги зовнішнього боргу, недостатня кількість спеціалістів у сфері фінансового планування та прогнозування [41, с. 24].

На основі вищезазначеного можна узагальнити, що ключовою проблемою у сфері повноцінного запровадження та реалізації середньострокового бюджетного планування в Україні є відсутність забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни [18, с. 193].

Отже, результативність планування та виконання доходів Державного бюджету України є посередньою. Зокрема, планові показники бюджету переважно є завищеними, що не підтверджується реальними економічними тенденціями розвитку. Введення середньострокового бюджетного планування є лише першим кроком до бюджетних перетворень, що сприятиме стійкості та ефективності публічних фінансів. Тоді як фактичні показники характеризуються зростанням,

однак незначним, що ускладнюється спадом в економіці та неефективними підходами до організації бюджетних відносин.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ДІЄВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ

3.1 Удосконалення планування доходів бюджету в системі фінансово економічного регулювання

Дієва методологія бюджетного планування є основою формування виваженої бюджетної політики [3, с. 97]. До основних напрямів її удосконалення в Україні належать: взаємоузгодження бюджетної політики з іншими складовими фінансової політики, розвиток системи середньострокового бюджетного планування, формування бюджетної політики на основі фіскальних обмежень, забезпечення умов для мінімізації фінансово-бюджетних ризиків, підвищення якісного рівня бюджетного прогнозування, забезпечення обґрунтованості бюджетного процесу в цілому та зокрема на стадії бюджетного планування [3, с. 97], збільшення кількості кваліфікованих спеціалістів.

Тоді як для успішного подальшого впровадження середньострокового бюджетного планування необхідно здійснити наступні заходи:

- стимулювати розвиток багаторівневих та прозорих зв'язків між бюджетними програмами та високорівневими цілями уряду;
- залучати всіх учасників бюджетного процесу до постановки середньострокових цілей;
- впроваджувати реалістичне середньострокове планування бюджетних програм;
- скорочувати кількість програм для головних розпорядників бюджетних коштів шляхом їх об'єднання;
- створювати мотивацію для економії коштів розпорядниками;
- запроваджувати дієву систему оцінки ефективності видаткових програм [39, с. 63-64];

- забезпечувати відповідність планових і фактичних показників доходів бюджету у короткостроковій перспективі. Дана ситуація слугуватиме індикатором фінансової стійкості та підґрунтям для створення бюджетної стратегії на середньостроковий період, що дійсно сприятиме стабілізації у сфері публічних фінансів;
- сприяти системності бюджетного планування шляхом поєднання коротко- та середньострокових напрямків розвитку;
- виділяти пріоритетні бюджетні програми, інвестиційні проекти та розробляти для них чіткі якісні й кількісні параметри виконання з обґрунтованими джерелами фінансування;
- підвищувати ефективність та прогнозованість бюджетного інвестування;
- посилювати бюджетну дисципліну та контроль за виконанням плану; □ застосовувати середньострокове бюджетне планування на різних рівнях державного управління.

Ефективне запровадження середньострокового бюджетного планування в Україні забезпечить основу для проведення системних глибоких реформ, фінансову стабільність, бюджетну збалансованість, чіткість і послідовність бюджетної політики, оптимальний розподіл фінансових ресурсів між різними рівнями бюджетної системи, підвищення рівня цільової спрямованості та результативності використання публічних грошових фондів, досконаліше управління державним боргом, вищу якість державних послуг, активізацію ділової активності та споживчого попиту, прогнозованість і прозорість бюджетної політики держави.

Однак формування доходів бюджету складається не лише з планування, а й з виконання. Тому доцільно сформувати також шляхи зміцнення фактичних показників (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Шляхи зміцнення дохідної частини Державного бюджету України

Стратегічні напрями	Шляхи досягнення
розробка структурно-інноваційної	створення інститутів підтримки інновацій; інтенсивне збільшення фінансування людського капіталу; запровадження пільгового оподаткування

Продовження табл. 3.1

Стратегічні напрями	Шляхи досягнення
моделі економічного розвитку	для підприємств, які застосовують інновації; підвищення рівня інвестиційної привабливості держави;
оновлення галузей економіки держави, які є стратегічно важливими	перехід від сировинного експорту до технологічного; стимулювання розвитку ІТ, електроніки та харчового виробництва як найбільш перспективних секторів;
забезпечення стабільності законодавства	побудова довгострокової та системної бюджетної стратегії розвитку; прийняття чітких та зрозумілих нормативно-правових актів без внесення кардинальних змін у майбутньому;
зменшення рівня тінізації економіки	посилення відповідальності та контролю за використанням тіньових схем; розвиток електронних сервісів; поширення безготівкових платежів; ліквідація митних та офшорних схем;
стабілізація макроекономічної ситуації	продовження проведення вакцинації населення проти COVID-19; завершення воєнних дій на Сході; мінімізація залежності від зовнішнього державного боргу; удосконалення монетарної політики; зниження рівня корупції.

Джерело: складено автором

Якщо розглядати кожен окремий вид доходу, то для податкових надходжень пропонуємо наступні рекомендації:

- доопрацювання та ліквідація розбіжностей податкового законодавства;
 - зменшення податкового навантаження на бізнес, розширення баз оподаткування.
- Вихід підприємств з тіньового сектору економіки зможе компенсувати втрати від зменшеного податкового тиску. Однак процес зниження податкового навантаження має бути поступовим та потребує чіткої спланованості, системності та прогнозованості рішень, тому що одноразове, різке зменшення сукупного податкового навантаження приведе лише до серйозних втрат поточних доходів, ускладнить виконання державою своїх функцій й підірве основу для проведення подальших податкових реформ на макрорівні [12];
- збільшення штрафних санкцій за ухилення від сплати податків;
 - забезпечення рівності, справедливості оподаткування як фізичних, так і юридичних осіб шляхом перегляду податкових ставок;
 - посилення контролю за учасниками бюджетного процесу, які мають пільгове оподаткування з метою мінімізації лобіювання інтересів зацікавлених осіб;
 - використання податків як інструменту підвищення конкурентоспроможності держави й відповідно орієнтація регулюючої функції податкових платежів на економічний розвиток;
 - узгодження діяльності Міністерства фінансів України та Державної податкової служби України для уникнення повтору їх функцій;
 - спрощення адміністрування податкових надходжень, проведення подальшої автоматизації процесів оподаткування із застосуванням сучасних технологій.
- Зокрема, органам ДПС потрібно продовжувати роботу щодо вдосконалення системи електронного документообігу та системи електронного адміністрування

ПДВ, спрощення форм податкової звітності, звітування платниками за операціями у режимі реального часу тощо [12];

□ уніфікація усіх податкових платежів та форм звітності суб'єктів спрощеної системи оподаткування в один податок та форму відповідно для полегшення розрахунку зобов'язань та зменшення часу на звітування. Тим самим можна підвищити мотивацію підприємців до використання даної системи;

□ удосконалення механізму розподілу податків між різними рівнями бюджетної системи;

□ посилення вимог щодо існування податкового боргу та поновлення механізмів оцінки його фіскальних ризиків;

□ встановлення курсу на переважання прямих податків для забезпечення вищого рівня соціальної справедливості, рівності та державного впливу;

□ розробка та запровадження програми з підвищення рівня податкової грамотності громадян, що на пряму сприятиме ще більш позитивній динаміці показників податкових надходжень.

У той час неподаткові надходження теж потребують ряду змін, а саме: збільшення сум штрафів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху; підвищення ефективності сплати державними підприємствами коштів від оренди державного майна; збільшення плати за ліцензії для випуску та проведення лотерей, разом із тим впровадження щорічного поновлення ліцензії, яка буде діяти протягом одного календарного року, з можливим її продовженням; здійснення контролю за реалізацією майна, що забезпечує основну діяльність бюджетних установ і організацій, а саме – доцільність використання матеріальних і нематеріальних активів, які не пов'язані з виробничими та невиробничими процесами; розширення переліку додаткових власних послуг, що надаються бюджетними установами [34, с. 244].

Для збільшення доходів від операцій з капіталом передусім потрібно продовжувати проведення земельної реформи. З цією метою необхідно

впроваджувати технічні інструменти для контролю за обмеженнями щодо концентрації земель у власності громадян та юридичних осіб, створювати систему моніторингу земельних відносин, ввести в роботу національний геопортал, ухвалити нову уніфіковану методику нормативної грошової оцінки земель і розв'язати багато інших завдань [29, с. 111]. До того ж варто продовжувати велику приватизацію, що сприятиме зниженню загального рівня корупції, залученню інвестицій та створенню більшої кількості робочих місць. А також здійснити реформування ринку матеріальних та нематеріальних активів.

Щодо надходжень від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій, то політика уряду має бути направлена на максимальне скорочення боргів та побудову самодостатньої держави з інвестиційним напрямом розвитку. Тоді як самі надходження мають використовуватися більш далекоглядно, зокрема, на розвиток науково-технічного потенціалу.

Іще доцільно звернути увагу уряду на надходження від цільових фондів, які є одними з найменш значущих факторів впливу на формування доходів. Оскільки врегулювання податкових надходжень – це досить глобальна та тяжка справа, то збільшення ролі даного виду доходу може слугувати альтернативним джерелом наповнення бюджету.

Для подальшого росту офіційних трансфертів державна політика має бути спрямована тільки на продовження та удосконалення проведеної децентралізації, забезпечення політичної стабільності, створення стимулів до створення власної дохідної бази місцевих бюджетів, формування єдиних підходів щодо нарахування субвенцій, підвищення контролю щодо використання бюджетних коштів. Отже, необхідно віднайти баланс, з одного боку, державі не слід здійснювати сильного тиску на фізичних та юридичних осіб щодо формування доходів бюджету, але з іншого – потрібно підвищувати їх відповідальність перед суспільством. Усі вищезазначені напрями сприятимуть зміцненню як планування, так і виконання плану доходів Державного бюджету України та формуватимуть належні передумови для побудови стійкої бюджетної системи.

3.2 Перспективне прогнозування доходів бюджету

Прогнозування доцільно розглядати як комплексний адаптивний процес реалізації регуляторного механізму фінансової політики України, у межах якої здійснюється сукупність відповідних заходів щодо формування, регулювання, контролю та моніторингу системи бюджетних показників з урахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку країни і сукупного впливу зовнішніх чинників на збалансованість та стійкість бюджетної системи [17]. Головним призначенням перспективного прогнозування являється визначення майбутніх бюджетних показників з достатнім рівнем ймовірності.

Давайте розглянемо завдання прогнозування на кожному його етапі:

- визначення завдання (уточнення об'єкта прогнозу, формування мети й завдання, визначення точності й часу випередження прогнозу);
- формування об'єкта прогнозу відповідно до поставленого завдання (визначення структури об'єкта, виокремлення головних чинників, з'ясування їх підпорядкованості, ієрархічності, взаємозв'язку);
- збір ретроспективної інформації про об'єкт (визначення джерел інформації, розробка методики переробки та подання інформації, встановлення її обсягів);
- формалізація завдання (розробка методики формалізованого подання інформації, здійснення вибору класу моделей опису об'єкта прогнозу);
- вибір методів та алгоритму (вибір серед відомих найбільш придатного методу прогнозування, розробка відповідного алгоритму, оцінка точності прогнозу);
- моделювання на підставі ретроспективних даних оцінки якості моделі; □ видача результатів прогнозу [15].

Важливість бюджетного прогнозування полягає в тісному зв'язку з плануванням. Чим вищою є його якість – тим точнішим буде план. Саме тому доцільно сформулювати шляхи удосконалення бюджетного прогнозування (рис. 3.1).

З метою підвищення якості бюджетного прогнозування існує необхідність:

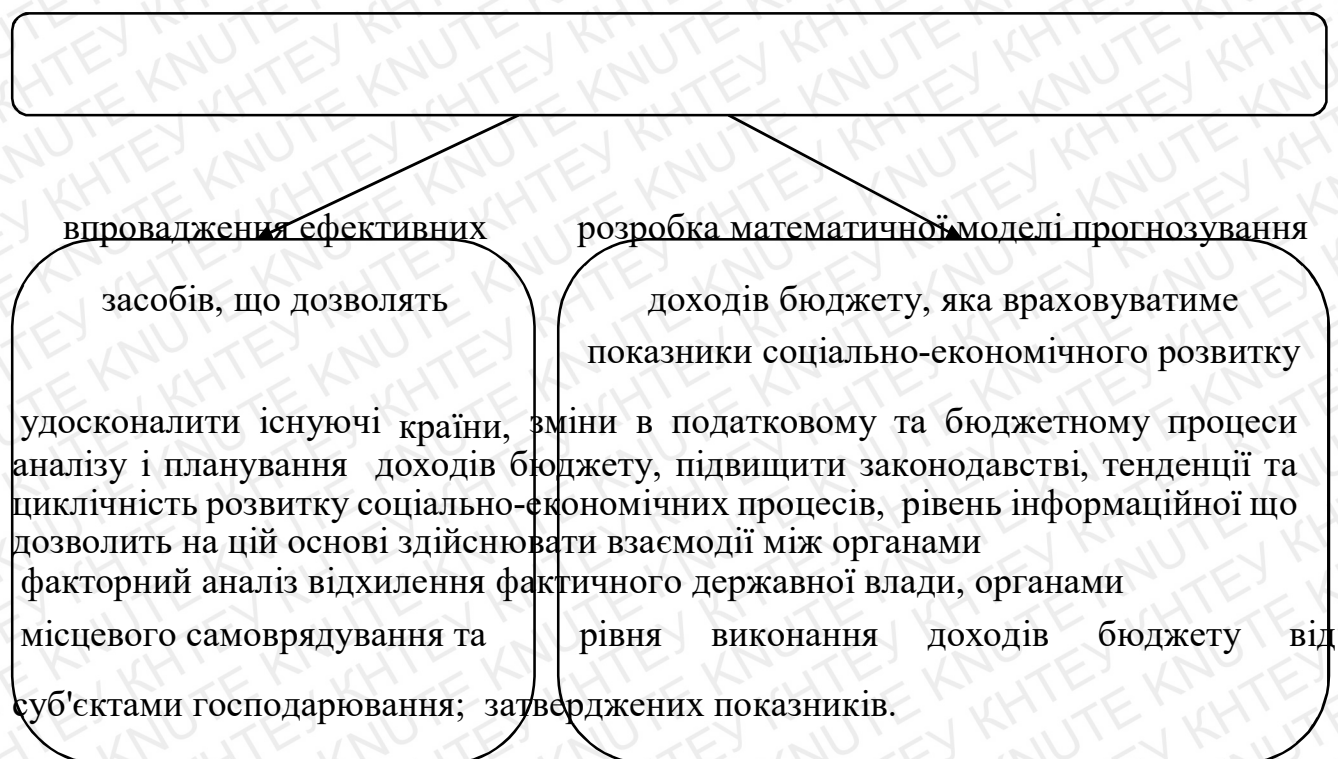


Рис. 3.1 Шляхи удосконалення бюджетного прогнозування

Джерело: складено автором на основі [4, 69]

У даному дослідженні прогнозування доходів бюджету будемо здійснювати методом екстраполяції, що полягає у розповсюдженні тенденцій попереднього періоду на прогнозований. Цей метод характеризується наступними перевагами: простота використання та доступність необхідної статистичної бази. До недоліків можемо віднести недостатню якість прогнозів, неможливість урахування різких змін економічної кон'юнктури.

Основними підходами екстраполяції, які пропонуємо використати, є наступні:

- екстраполяція на основі трендів зміни доходів (ланцюгових, середньорічних та на основі середнього абсолютного відхилення);
- екстраполяція прогнозу доходів на основі ковзної середньої;
- екстраполяції на основі лінійного, параболічного та гіперболічного тренду (виявлення відповідної функціональної залежності між фактором часового тренду та обсягом доходів).

Давайте проведемо безпосередньо оцінювання прогнозних показників доходів бюджету з використанням наведених вище методів:

Екстраполяція на основі трендів зміни доходів (ланцюгових, середньорічних та на основі середнього абсолютного відхилення).

Спочатку використаємо статистичний підхід, що дозволить здійснити прогноз на основі ланцюгових та середньорічних темпів приросту. Відповідні показники та результати розрахунків наведено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

**Оцінка показників ланцюгового та середньорічного темпів росту
доходів бюджету за 2011-2020 рр.**

Роки	Обсяг доходів бюджету, млрд. грн.	Ланцюговий темп росту, пунктів	Середньорічний темп росту, пунктів
2011	314,6	-	-
2012	346,1	1,100	1,100
2013	339,2	0,980	1,038
2014	357,1	1,053	1,043

Продовження табл. 3.2

Роки	Обсяг доходів бюджету, млрд. грн.	Ланцюговий темп росту, пунктів	Середньорічний темп росту, пунктів
------	--------------------------------------	-----------------------------------	--

2015	534,7	1,497	1,142
2016	616,3	1,153	1,144
2017	793,4	1,287	1,167
2018	928,1	1,170	1,167
2019	998,3	1,076	1,155
2020	1 076,0	1,078	1,146

Джерело: складено автором на основі [20]

Як ми можемо побачити за останні 10 років темп росту обсягу доходів бюджету мав різну тенденцію і коливався в межах від 1,100 до 1,078 пункту і від 1,100 до 1,146 пункту, тоді як у середньому зростання складало 1,155 і 1,123 пункту відповідно. За останній звітний період (2019-2020 рр.) обсяг доходів зріс на 0,2% і -0,8%.

Наразі, використовуючи показники ланцюгового та середньорічного темпу росту доходів, можемо спрогнозувати відповідне їх значення на 2021-2025 рр.

Розрахунки подано у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Прогнозування доходів бюджету на основі ланцюгового та середньорічного темпів росту на 2021-2025 рр.

Роки	Фактичний обсяг доходів бюджету, млрд. грн.	Прогнозний обсяг доходів бюджету, млрд. грн.	
		на основі ланцюгового темпу росту	на основі середньорічного темпу росту
2020	1 076,00	-	-
2021	-	1 159,7	1 233,5
2022	-	1 250,0	1 414,1
2023	-	1 347,2	1 621,2

2024	-	1 452,1	1 858,5
2025	-	1 565,0	2 130,6

Джерело: складено автором на основі [20]

Дані показники демонструють доволі позитивну динаміку. Зокрема, прогнозований обсяг доходів бюджету на основі використання ланцюгового темпу росту у 2021 р. становить 1 159,7 млрд. грн., у 2022 р. – 1 250,0 млрд. грн., у 2023 р. – 1 347,2 млрд. грн., у 2024 р. – 1 452,1 млрд. грн., у 2025 р. – 1 565,0 млрд. грн. У той же час на основі використання середньорічного темпу росту даний показник у 2021 р. дорівнює 1 233,5 млрд. грн., у 2022 р. – 1 414,1 млрд. грн., у 2023 р. – 1 621,2 млрд. грн., у 2024 р. – 1 858,5 млрд. грн., у 2025 р. – 2 130,6 млрд. грн.

Надалі варто також визначити можливу екстраполяцію на основні середньорічного абсолютного відхилення (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Прогнозування доходів бюджету за показником середньорічного абсолютного відхилення на 2021-2025 рр.

Роки	Фактичний обсяг доходів бюджету, млрд. грн.	Середньорічне абсолютне відхилення, млрд. грн.	Прогнозний обсяг доходів бюджету, млрд. грн.
2020	1 076,0	84,6	-
2021	-	-	1 160,6
2022	-	-	1 245,2
2023	-	-	1 329,8

Продовження табл. 3.4

Роки	Фактичний обсяг доходів бюджету, млрд. грн.	Середньорічне абсолютне відхилення, млрд. грн.	Прогнозний обсяг доходів бюджету, млрд. грн.
2024	-	-	1 414,4
2025	-	-	1 499,0

Джерело: складено автором на основі [20]

Протягом прогнозованого періоду обсяг доходів бюджету у 2021 р. складає 1 160,6 млрд. грн., у 2022 р. – 1 245,2 млрд. грн., у 2023 р. – 1 329,8 млрд. грн., у 2024 р. – 1 414,4 млрд. грн., у 2025 р. – 1 499,0 млрд. грн.

Іще доцільно відмітити, що розраховувати прогнозні доходи, екстраполюючи їх темпи росту та відхилення, можна не лише за показником загального обсягу доходів бюджету, але і за їх складовими. Для цього проведемо прогнозування окремих статей доходів бюджету на основі ланцюгового темпу росту на 2021-2025 рр. (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Прогнозування окремих статей доходів бюджету за показником ланцюгового темпу росту на 2021-2025 рр.

Статті доходів	Факт, млрд. грн.	Ланцюговий темп росту, пунктів	Прогноз, млрд. грн.				
	2020		2021	2022	2023	2024	2025
Податкові надходження	851,1	1,064	905,8	963,9	1 025,8	1 091,6	1 161,7
Неподаткові надходження	213,0	1,140	242,8	276,9	315,8	360,1	410,6
Доходи від операцій з капіталом	0,08	0,434	0,03	0,01	0,01	0,003	0,001
Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	1,0	0,903	0,9	0,8	0,8	0,7	0,6
Цільові фонди	0,2	0,106	0,02	0,002	0,0002	0,00002	0,000002
Офіційні трансферти	10,7	1,222	13,0	15,9	19,4	23,7	29,0
Разом доходи	1076,0	-	1 162,6	1 257,6	1 361,7	1 476,1	1 601,9

Джерело: складено автором на основі [20]

Як ми можемо побачити загальний обсяг прогнозних доходів бюджету у 2021 р. становить 1 162,6 млрд. грн., у 2022 р. – 1 257,6 млрд. грн., у 2023 р. – 1 361,7 млрд. грн., у 2024 р. – 1 476,1 млрд. грн., у 2025 р. – 1 601,9 млрд. грн.

Результати прогнозування за наведеним підходом є більш точними, оскільки враховуються структурні тенденції у зміні доходів.

Тепер здійснимо прогнозування окремих статей доходів бюджету на основі середньорічного темпу росту на 2021-2025 рр. (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

**Прогнозування окремих статей доходів бюджету за показником
середньорічного темпу росту на 2021-2025 рр.**

Статті доходів	Факт, млрд. грн.	Середньорічний темп росту, пунктів	Прогноз, млрд. грн.				
	2020		2021	2022	2023	2024	2025
Податкові надходження	851,1	1,140	970,3	1 106,2	1 261,2	1 437,8	1 639,2
Неподаткові надходження	213,0	1,177	250,7	295,1	347,3	408,8	481,2
Доходи від операцій з капіталом	0,08	0,812	0,06	0,05	0,04	0,03	0,03
Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	1,0	1,088	1,1	1,2	1,3	1,4	1,6
Цільові фонди	0,2	0,989	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Офіційні трансферти	10,7	1,164	12,4	14,4	16,8	19,6	22,8
Разом доходи	1 076,0	-	1 234,8	1 417,2	1 626,8	1 867,8	2 144,9

Джерело: складено автором на основі [20]

Дані показники демонструють, що загальний обсяг прогнозних доходів бюджету у 2021 р. дорівнює 1 234,8 млрд. грн., у 2022 р. – 1 417,2 млрд. грн., у 2023 р. – 1 626,8 млрд. грн., у 2024 р. – 1 867,8 млрд. грн., у 2025 р. – 2 144,9 млрд. грн. Варто додати, що результати прогнозування за даним підходом враховують не лише структурні тенденції у зміні доходів, але і загальний середньорічний тренд і їх змінні за 2011-2020 рр.

Екстраполяція прогнозу доходів на основі ковзної середньої. Спершу застосуємо прийом статистичного згладжування показника, що прогнозується. Згладжування відбувається на основі різниці в значенні доходів, які знаходяться в часовому діапазоні n та $n+5$, де 5 – це кількість років вперед для прогнозування.

Результати розрахунків на основі ковзної середньої на 2021-2025 рр. наведено у табл. 3.7.

Протягом прогнозованого періоду обсяг доходів бюджету у 2021 р. складає 1 136,4 млрд. грн., у 2022 р. – 1 225,8 млрд. грн., у 2023 році – 1 343,6 млрд. грн., у

Таблиця 3.7

**Прогнозування загальної суми доходів бюджету на основі ковзної середньої
на 2021-2025 рр.**

Роки	Обсяг доходів бюджету, млрд. грн.	Ковзна середня, млрд. грн.	Середньорічний темп росту, пунктів
Факт			
2011	314,6	-	-
2012	346,1	-	1,100
2013	339,2	-	1,038
2014	357,1	-	1,043
2015	534,7	-	1,142
2016	616,3	60,3	1,144
2017	793,4	89,5	1,167
2018	928,1	117,8	1,167
2019	998,3	128,3	1,155
2020	1 076,0	108,3	1,146
Прогнозний обсяг доходів бюджету, млрд. грн.			
2021	-	-	1 136,4

2022	-	-	1 225,8
2023	-	-	1 343,6
2024	-	-	1 471,9
2025	-	-	1 580,1

Джерело: складено автором на основі [20]

2024 р. – 1 471,9 млрд. грн., у 2025 р. – 1 580,1 млрд. грн. Даний підхід прогнозування певною мірою нагадує принцип середнього абсолютного відхилення, але на відміну від останнього, однак він враховує часовий тренд не у їх зміні на основі двох суміжних років, а на основі періоду в 5 років, що є більш точним.

1. Екстраполяція на основі лінійного, параболічного та гіперболічного тренду (виявлення відповідної функціональної залежності між фактором часового тренду та обсягом доходів).

Для використання методу екстраполяції часового тренду варто використати інструмент MS Excel, який дозволяє визначати функції часового тренду заданого формату. Було зазначено три можливі варіанти для прогнозування на основі вибору моделі часового тренду – лінійна модель, параболічна модель та гіперболічна модель. Кожна модель виражає певний математичний підхід до інтерпретації залежності між обсягом доходів бюджету звітного періоду та фактором часу.

Функцію лінійного часового тренду для обсягу доходів бюджету ми можемо побачити на рис. 3.2.

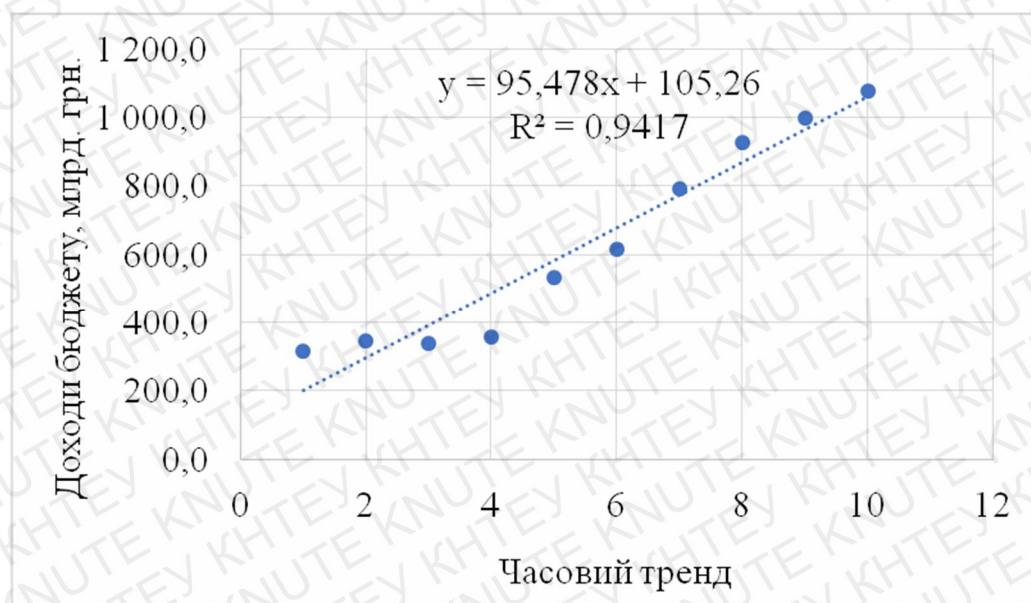


Рис. 3.2 Функція лінійного часового тренду для доходів бюджету у 2011-2020 рр.

Джерело: складено автором на основі [20]

Для визначення прогнозного обсягу доходів за лінійним часовим трендом використаємо рівняння, що наведено на діаграмі вище. Підстановка значень часового тренду для 2021-2025 рр. (з 11 по 15 включно), дозволила отримати необхідні результати (табл. 3.8).

Як ми можемо побачити обсяг прогнозних доходів бюджету у 2021 р. стано-

Таблиця 3.8

Прогнозування доходів бюджету на основі лінійного часового тренду на 2021-2025 рр.

Роки	Параметри часового тренду	Прогнозний обсяг доходів бюджету, млрд. грн.
2021	11	1 155,5
2022	12	1 251,0
2023	13	1 346,5
2024	14	1 442,0
2025	15	1 537,4

Джерело: складено автором на основі [20]

вить 1 155,5 млрд. грн., у 2022 році – 1 251,0 млрд. грн., у 2023 році – 1 346,5 млрд. грн., у 2024 році – 1 442,0 млрд. грн., у 2025 році – 1 537,4 млрд. грн.

Аналізуючи результати прогнозування, відмітимо, що лінійний часовий тренд здатний показувати точність кореляції між обсягами доходів бюджету та фактором часу лише на 94% (значення коефіцієнту R^2 , переведене у відсоткове вираження). Тому, для більшої точності результатів варто використати функцію параболічного часового тренду. Дана функція враховує викривлення та можливі відхилення у динаміці доходів, тому результати прогнозування можуть бути більш точними, у порівнянні з лінійним трендом. Функцію параболічного часового тренду для обсягу доходів бюджету зображено на рис. 3.3.

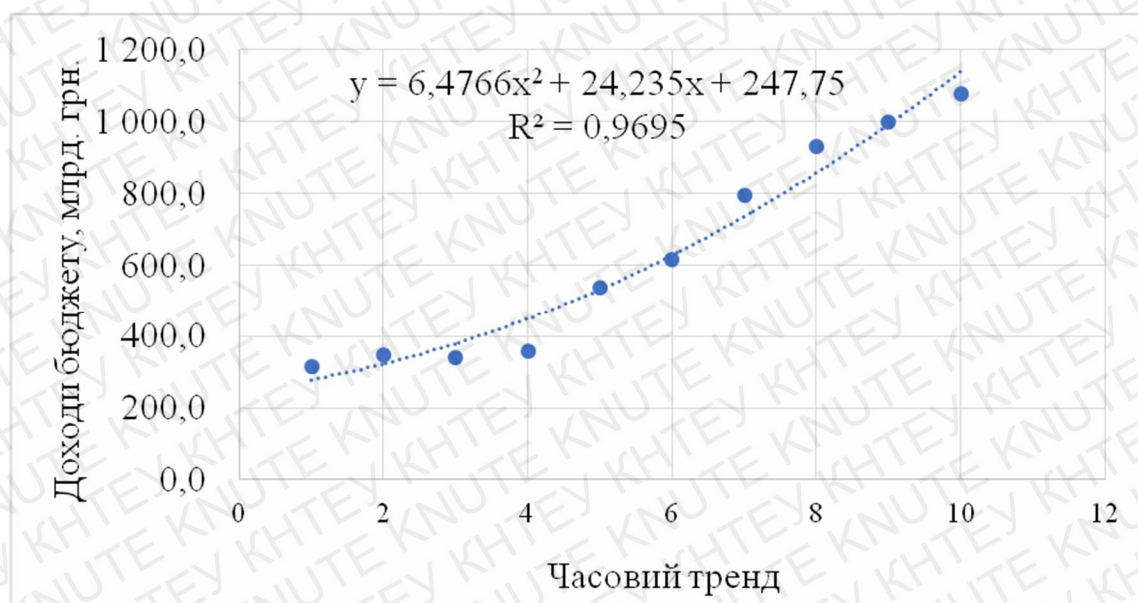


Рис. 3.3 Функція параболічного часового тренду для доходів бюджету у 2011-2020 рр.

Джерело: складено автором на основі [20]

З метою визначення прогнозного обсягу доходів за параболічним часовим трендом використаємо рівняння з рис. 3.3. Підстановка значень часового тренду для 2021-2025 рр. (з 11 по 15 включно), дозволила отримати відповідні результати, наведені у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Прогнозування доходів бюджету на основі параболічного часового тренду на 2021-2025 рр.

Роки	Параметри часового тренду	Прогнозний обсяг доходів бюджету, млрд. грн.
2021	11	1 298,0
2022	12	1 471,2
2023	13	1 657,4
2024	14	1 856,5
2025	15	2 068,5

Джерело: складено автором на основі [20]

Дані показники демонструють, що обсяг доходів бюджету у 2021 році дорівнює 1 298,0 млрд. грн., у 2022 році – 1 471,2 млрд. грн., у 2023 році – 1 657,4 млрд. грн., у 2024 році – 1 856,5 млрд. грн., у 2025 році – 2 068,5 млрд. грн.

Функцію гіперболічного часового тренду для обсягу доходів бюджету побудовано на рис. 3.4.

Задля визначення прогнозного обсягу доходів за гіперболічним часовим трендом використано рівняння, що наведено на діаграмі нижче. Підстановка значень часового тренду для 2021-2025 рр. (з 11 по 15 включно), дозволила отримати необхідні результати (табл. 3.10).

Протягом прогнозованого періоду обсяг доходів бюджету у 2021 р. складає 1 093,4 млрд. грн., у 2022 році – 1 143,5 млрд. грн., у 2023 році – 1 213,6 млрд. грн., у

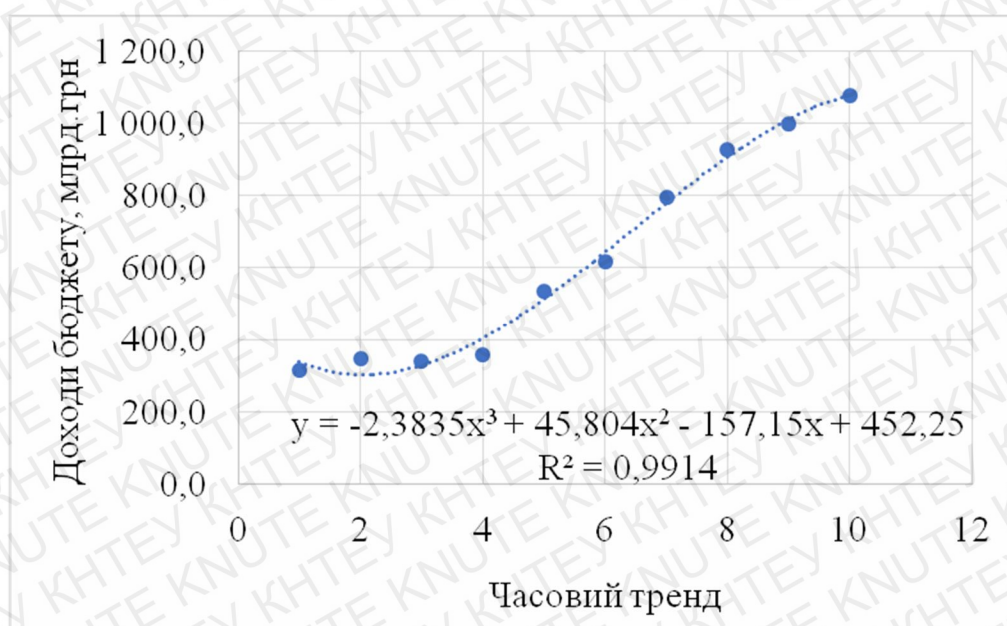


Рис. 3.4. Функція гіперболічного часового тренду для доходів бюджету у 2011-2020 рр.

Джерело: складено автором на основі [20]

2024 році – 1 589,4 млрд. грн., у 2025 році – 1 656,6 млрд. грн. Бачимо, що точність кореляції між обсягами доходів та фактором часу за даним підходом є найвищою та складає 99%.

Таблиця 3.10

Прогнозування доходів бюджету на основі параболічного часового тренду на 2021-2025 рр.

Роки	Параметри часового тренду	Прогнозний обсяг доходів бюджету, млрд. грн.
2021	11	1 093,4
2022	12	1 143,5
2023	13	1 213,6
2024	14	1 589,4
2025	15	1 656,6

Джерело: складено автором на основі [20]

Отже, правильний підхід перспективного прогнозування доходів бюджету слугує основою для створення балансу між потребами та можливостями держави. Наше дослідження показало, що найбільш точною виявилася екстраполяція прогнозу на основі ковзної середньої та на основі параболічного часового тренду. Однак на сьогодні макроекономічна ситуація є досить нестабільною як в Україні, так і у світі загалом, що вимагає врахування більшої кількості чинників та розвитку досконаліших підходів.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження зробимо наступні висновки: генезис планування доходів бюджету здійснювався від інституційного та методичного забезпечення Радянського союзу до розроблення власної системи визначення майбутніх доходів та її удосконалення відповідно до вимог соціально-економічного розвитку держави;

економічна сутність планування доходів бюджету полягає у визначенні за допомогою організаційно-методологічних заходів обсягів та джерел формування бюджетних ресурсів для виконання державою її функцій;

доходами бюджету являється різні види грошових надходжень, які утворюються шляхом розподілу та перерозподілу вартості ВВП й зосереджуються в бюджеті на основі законодавчих та нормативно-правових актів;

методи формування доходів бюджету є тісно пов'язаними між собою, взаємозумовленими і взаємно доповнюючими один одного. Залежно від макроекономічної ситуації держава може маневрувати ними для досягнення коротко- чи довгострокових цілей;

основними функціями управління формуванням доходів бюджету визначаються обліково-аналітична, макроекономічне прогнозування та планування, регулювання, контроль;

досвід країн з розвинутою економікою свідчить про стійку, досконалу законодавчу базу, переважно високий ступінь централізації ВВП державою, високу диверсифікацію джерел наповнення бюджету, переважання прямих податків (окрім

США), існування прогресивної системи оподаткування, фокус держави на стимулюванні бізнесу або забезпеченні високих соціальних стандартів населенню, інтенсивне використання середньострокового бюджетного планування. Однак потрібно пам'ятати, що через суттєві відмінності в адміністративно-територіальному, державному та політичному устроях зарубіжний досвід не може бути адаптований в нашої державі повністю; тоді як країни з трансформаційною економікою демонструють дещо нижчий рівень централізації ВВП державою, меншу диверсифікацію джерел наповнення бюджету, переважання непрямих податкових платежів, посередній розвиток середньострокового бюджетного планування, за винятком Румунії; інституційні засади формування доходів Державного бюджету України перебувають під впливом трансформацій і адаптуються до макроекономічних умов. Основними законодавчими та нормативно-правовими актами, що регламентують дані відносини є Конституція України, Бюджетний кодекс України та Закони про Державний бюджет України. Серед суб'єктів бюджетного процесу найбільший вплив на формування бюджетних ресурсів має Міністерство фінансів України та Кабінет Міністрів України. Об'єктами дохідної частини бюджету визначаються податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, офіційні трансферти; податкові надходження складають лівову частку в структурі державного бюджету, далі йдуть неподаткові надходження, офіційні трансферти, надходження від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій, доходи від операцій з капіталом і вкінці надходження від цільових фондів; серед основних чинників, що стримують ріст доходів бюджету варто виділити наступні: сировинна спрямовність виробництва, низька інвестиційна привабливість, боргова залежність, зависока тінізація економіки, значний рівень корумпованості влади, недостатньо розвинена грошово-кредитна політика держави тощо; розвиток законодавчого та нормативно-правового забезпечення національної системи оподаткування характеризується існуванням розбіжностей та внесенням

постійних змін. Невирішеними все ще залишаються такі питання: завищеного та нерівномірного податкового тиску на платників податків, недостатньо ефективної системи адміністрування, переважання непрямих податків та їх переважно фіскальної спрямованості;

до головних проблем формування та виконання плану неподаткових надходжень можна віднести їх непостійний характер та слабкий тиск окремих адміністративних платежів, у той час доходи від операцій з капіталом та надходження від цільових фондів характеризуються високою залежністю від економічної кон'юнктури держави та низькою питомою вагою у загальній структурі доходів, надходження від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій – нераціональним використанням коштів та ризиком часткової втрати суверенітету держави, офіційні трансферти – незавершеністю реформи децентралізації;

система планування доходів бюджету характеризується неточністю та застарілістю, тоді як механізми середньострокового бюджетного планування тільки починають запроваджуватися; першочергово важливим для збільшення доходів бюджету є активізація та стимулювання реального сектора економіки. Даний захід слугуватиме фінансовою основою для проведення реформ та вирішення попередньо зазначених проблем; щодо удосконалення кожного окремого виду доходу, то пропонуємо зосередитися для початку на доходах з найменшою питомою вагою у загальній структурі доходів бюджету. Оскільки реформування для прикладу податкової системи потребує значних часових та матеріальних ресурсів; задля оптимізації планування доходів бюджету потрібно перш за все сформувати стійке макроекономічне середовище, а далі слід забезпечувати розвиток середньострокового бюджетного планування, розроблення довгострокової стратегії розвитку бюджетної системи, формування умов для якісного бюджетного прогнозування тощо; за проведенням перспективним бюджетним прогнозуванням доходи Державного бюджету України мають

позитивну тенденцію росту. Однак на сьогодні соціально-економічний розвиток є доволі нестабільним та важко передбачуваним, що потребує ще більших наукових розробок і напрацювань у даній сфері, а також створення математичної моделі, що враховуватиме якомога більшу кількість усеможливих факторів впливу.

Список використаних джерел

- 1) Бюджетна система: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'яшина, О. П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ. – 2013. – 624 с.
- 2) Бюджетний кодекс України: від 08.07.2010 р. № 2456-VI (зі змінами та доповненнями від 01.01.2021) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (Дата звернення: 20.04.2021).
- 3) Вдовічен А., Чорновол А., Табенська Ю. Бюджетне планування в умовах інституційних перетворень // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – Економічні науки. 2021. № 1(135). С. 90-101.
- 4) Гаврилова Л. В. Перспективне бюджетне планування як складова бюджетного процесу . Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 3. С. 65-71.
- 5) Дем'янишин В. Г. Бюджетне планування та його особливості в умовах демократичних перетворень // Світ фінансів. 2004. Вип. 1. С. 62-71.
- 6) Дослідження структури і обсягу податкових надходжень у доходах Державного бюджету України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених, 25-26 березня 2021 р. [«Юність науки – 2021: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства»] / наук. ред. Маргасова В. Г. – Чернігів. – 2021. – С. 112-114.
- 7) Дубина М. Упровадження та реалізація системи середньотермінового бюджетного планування в Україні: досвід Німеччини / Максим Дубина, Юлія Гончаренко, Ольга Кальченко // Галицький економічний вісник. – Т.: ТНТУ. – 2020. – Том 66. – № 5. – С. 78-92.
- 8) Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 2 / Редкол.: С. В.

Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”. – 2001. – 848 с.

9) Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”. – 2005. – 714 с.

10) Закон України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: **Ошибка!**

Недопустимый объект гиперссылки. (Дата звернення: 22.06.2021).

11) Зварич О. В. Середньострокове прогнозування доходів бюджету та їх взаємозв’язок з макроекономічними показниками . Фінанси України. 2011. № 8. С. 59-75.

12) Іванишина О. С. Удосконалення податкової системи як фактор підвищення фінансової безпеки держави [Електронний ресурс] / О. С. Іванишина, І. А. Прокопенко, Ю. В. Панура. // Ефективна економіка. – 2021. – № 4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2021_4_21 (Дата звернення: 22.06.2021).

13) Імплементация зарубіжного досвіду формування бюджету країни: матеріали міжнародної науково-практичної конференції ЕПФ, 27 лютого 2021 р. [«Фінансові інструменти сталого розвитку економіки в контексті міжнародного співробітництва»] / наук. ред. Нікола С. О. – Львів. – 2021. – С. 53-57.

14) Козоріз А. В. Зарубіжний досвід середньострокового бюджетного планування у контексті його застосування в Україні / А.В. Козоріз // Наукові праці НДФІ. – 2012. – № 2 (59). – С. 75-87.

15) Левченко І. А. Напрями розвитку системи бюджетного планування та необхідність бюджетного прогнозування в Україні / І. А. Левченко // Глобальні та національні проблеми економіки. – Електронне наукове фахове видання МНУ ім. В. О. Сухомлинського. – 2018. – Вип. 23. – С. 490-492.

16) Міжнародний рейтинг Doing Business. The World Bank Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/thematic-reports/> (Дата звернення: 22.06.2021).

17) Міщенко Л. О. Удосконалення прогнозування доходів державного бюджету України [Електронний ресурс] / Л. О. Міщенко // Ефективна економіка. – 2020. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7762> (Дата звернення: 01.10.2021).

18) Нечипоренко А.В. Середньострокове бюджетне планування в Україні: проблеми та перспективи реалізації . Бізнес Інформ. 2021. № 4. С. 190-195.

19) Офіційний портал публічних фінансів США The Data Lab Beta [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://datalab.usaspending.gov/americas-finance-guide/revenue/> (Дата звернення: 20.04.2021).

20) Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua/filestorage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (Дата звернення: 22.06.2021).

21) Офіційний сайт Державної податкової служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tax.gov.ua/diyalnist-pokazniki-roboti/dinamikapodatkovogo-borg/> (Дата звернення: 22.06.2021).

22) Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/vvp_u.htm, <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2020/07/83.doc> (Дата звернення: 22.06.2021).

23) Офіційний сайт Міністерства економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=ukUA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>

(Дата звернення: 22.06.2021).

24) Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/admin/articles/7476.html> (Дата звернення:

22.06.2021).

25) Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/budget> (Дата звернення: 22.06.2021).

26) Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ochikuye-nainflya-tsiyu-blizko-5-ta-ekonomichne-zrostannya-na-rivni-35-4-u-2020-2022rr?fbclid=IwAR](https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ochikuye-nainflya-tsiyu-blizko-5-ta-ekonomichne-zrostannya-na-rivni-35-4-u-2020-2022rr?fbclid=IwAR0fgEHkTdMh3M2C6PCwMowSaypXgJE2FVWkC_tcvQ7xlLcmWmEZHL4GXA)

[0fgEHkTdMh3M2C6PCwMowSaypXgJE2FVWkC_tcvQ7xlLcmWmEZHL4GXA](https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ochikuye-nainflya-tsiyu-blizko-5-ta-ekonomichne-zrostannya-na-rivni-35-4-u-2020-2022rr?fbclid=IwAR0fgEHkTdMh3M2C6PCwMowSaypXgJE2FVWkC_tcvQ7xlLcmWmEZHL4GXA)

(Дата звернення: 22.06.2021).

27) Офіційний сайт Фінансового порталу Мінфін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>,

Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки. (Дата звернення: 22.06.2021).

28) Петровська І. О., Клиновий Д. В. Фінанси (з елементами статистики фінансів): навч. посібник / І. О. Петровська, Д. В. Клиновий. – К.: ЦУЛ. – 2002. – 300 с.

29) Плуталова О. Г. Огляд стану нормативно-правового забезпечення публічного регулювання ринку землі в Україні. Публічне управління та митне адміністрування. – 2021. – № 1(28). – С. 107-112.

30) Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами та доповненнями від 21.07.2021) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Дата звернення: 22.06.2021).

31) Прогнозування податкових надходжень в перехідній економіці: проблеми методології і організації : монографія / [Бочарніков В.П., Захаров К.В., Лаба М.С. та інші]; під редакцією д.е.н. Ніколаєва В.П. – К.: «МП Леся». – 2006. – 320 с.

32) Середньострокове бюджетне планування (міжнародний досвід). Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит Комітету Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29131.pdf> (Дата звернення 22.06.2021).

33) Сироветник О. С. Доходи державного бюджету: економічний зміст, особливості формування та вплив на систему міжбюджетних відносин / О. С. Сироветник // Приазовський економічний вісник. – 2020. – Вип. 1 (18). – С. 272-278.

34) Сироветник О. С. Неподаткові надходження в системі доходів Державного бюджету України / О. С. Сироветник // Бізнес Інформ. – 2019. – № 9. – С. 239-244.

35) Сідельникова Л. П. Науково-теоретичне підґрунтя концепції формування доходів державного бюджету / Л. П. Сідельникова // Вісник Криворізького економічного інституту КНУ. – 2013. – № 1. – С. 105-109.

36) Слатвінська М. О. Особливості становлення та етапи реформування податкової системи України / М. О. Слатвінська // Evropsky časopis ekonomiky a management. – 2018. – Том 4. – Вип. 1. – С. 34-44.

37) Статистичний аналіз доходів Державного бюджету України:

матеріали XXVIII міжнародної науково-практичної конференції, 1-4 червня 2021 р. [Trends in science and practice of today] / наук. ред. Pluzhnik Elena. – Анкара, Туреччина. – 2021. – С. 99-102.

38) Статистичний інтернет-портал The Statista [Електронний ресурс].

Режим доступу: <https://www.statista.com/markets/2535/topic/422/international/#overview> (Дата звернення: 20.04.2021).

39) Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку фінансової системи України: монографія. / Волохова І. С., Хомутенко А. В. та ін.; за ред. д-ра екон. наук І. С. Волохової. – Х.: Видавництво Іванченка І. С. – 2021. – 395 с.

40) Тарасюк М. В. Доходи бюджету в системі соціально-економічного розвитку України / М. В. Тарасюк, О. С. Сироветник // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2018. – Вип. 21(2). – С. 93-97.

41) Тимошенко М. В. Перспективи запровадження середньострокового бюджетного планування на сучасному етапі розвитку економіки України / М. В. Тимошенко // Економіка та держава. – 2020. – № 12. – С. 21-26.

42) Чугунов І.Я. Перспективне бюджетне планування як складова системи економічного регулювання // Вісник національного університету імені Тараса Шевченка. – Економіка. – 2004. – № 69. – С. 59–61.

43) Чугунов І.Я., Нікітішин А.О. Податкова безпека держави. Вісник КНТЕУ. 2019. № 4. С.31–41.

44) Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В.Канєва, М.Д.Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.

- 45) Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку.

К.:Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2021. 532 с.

- 46) Щербіна В. В. Макроекономічне прогнозування і планування доходів бюджету: системний підхід . Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2017. Вип. 58. С. 59-65.

- 47) Chugunov I., Makohon V., Vatulov A., Markuts Y. General government revenue in the system of fiscal regulation. *Investment Management and Financial Innovations*. Volume17.2020, Issue№1, pp.134-142.
[http://dx.doi.org/10.21511/imfi.17\(1\).2020.12](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.17(1).2020.12).

- 48) Chugunov I., Makohon V. Fiscal strategy as an instrument of economic growth. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No. 3. pp. 213-217. URL:
<https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-3-213-217>

- 49) Chugunov I.Y., Pasichnyi M.D. Fiscal policy for economic development. *Scientific bulletin of Polissia*. 2018. № 1 (13). P.1. pp. 54–61.
<http://nvp.stu.cn.ua/uk/component/k2/item/928-chugunov-i-ya-pasichnyi-m-d-fiscalpolicy-for-economic-development.html>

- 50) Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Fiscal policy and institutional budget architectonics. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No.5. pp.197-203. doi:
<https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-5-197-203>

Додатки

Додаток А

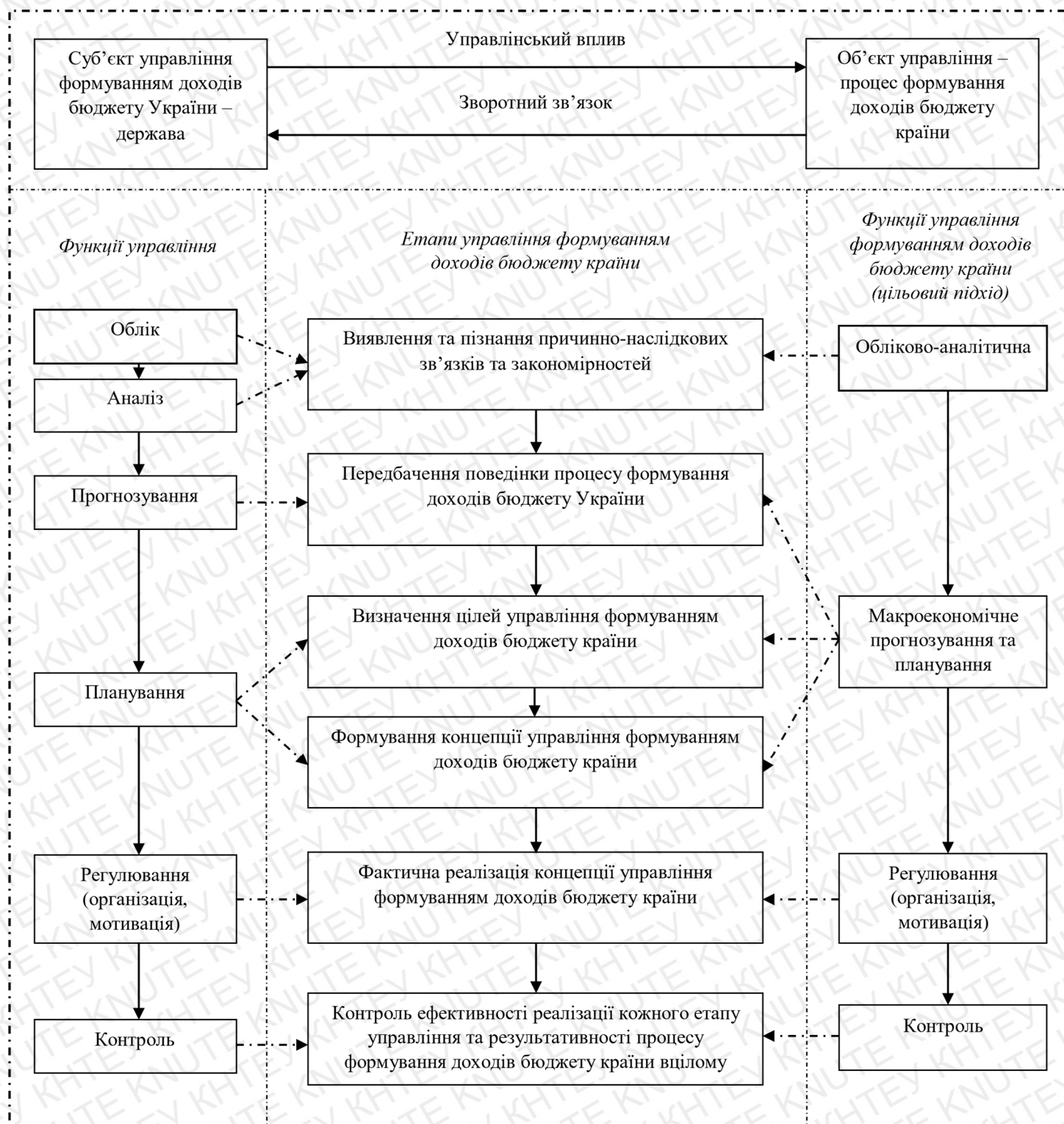
Методи та джерела формування доходів бюджету

Метод	Вид доходів	Джерело
Продуктивна діяльність: підприємницька, державні послуги	Частина прибутку державних підприємств	ВВП
	Державне мито	ВВП
	Компенсаційні доходи	ВВП
Від майна і майнових прав	Постійні (від здавання в оренду і корпоративних прав держави)	ВВП
	Разові (від реалізації майна)	Національне багатство
Від державних угілля	Платежі за ресурси	Національне багатство
	Концесії	Національне багатство
Податковий	Податки	ВВП
		Зовнішні
Трансфертний	Трансфери від урядів зарубіжних країн та міжнародних	Зовнішні
	Трансфери від органів державного	ВВП
	Трансфери з іншої частини бюджету	ВВП
Позиковий	Внутрішні позики	ВВП
	Зовнішні позики	Зовнішні
Емісійний	Емісійний дохід	Емісія
Метод	Вид доходів	Джерело

Джерело: [1, с. 279]

Додаток Б

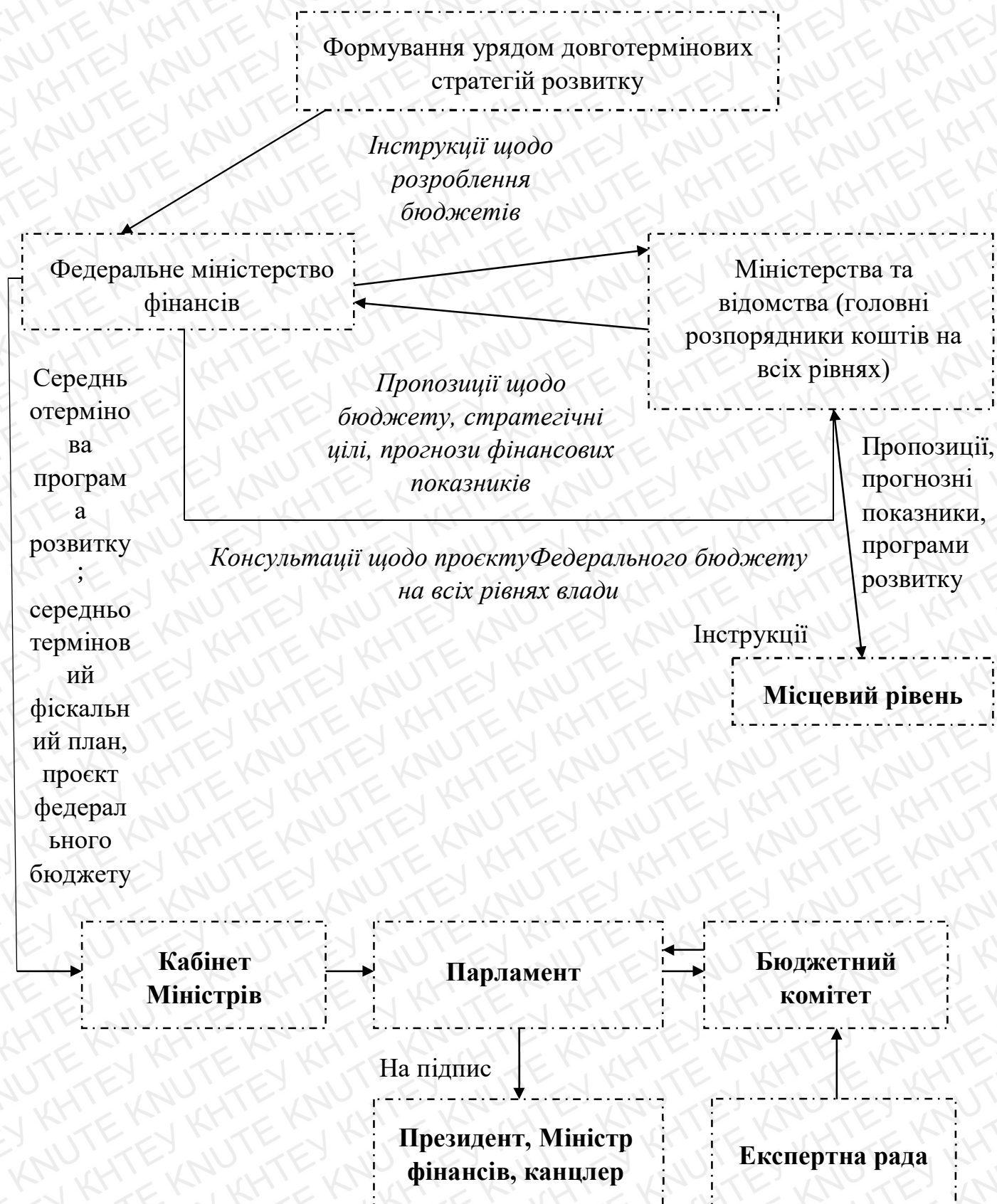
Модель управління формуванням доходів бюджету України



Джерело: [43, с. 64]

Додаток В

Використання середньострокового бюджетного планування у процесі підготовки та затвердження бюджету ФРН



Джерело: [7, с. 88]

Законодавчі та нормативно-правові акти, що регламентують планування доходів Державного бюджету України



Джерело: складено автором.



Джерело: [2, 24]

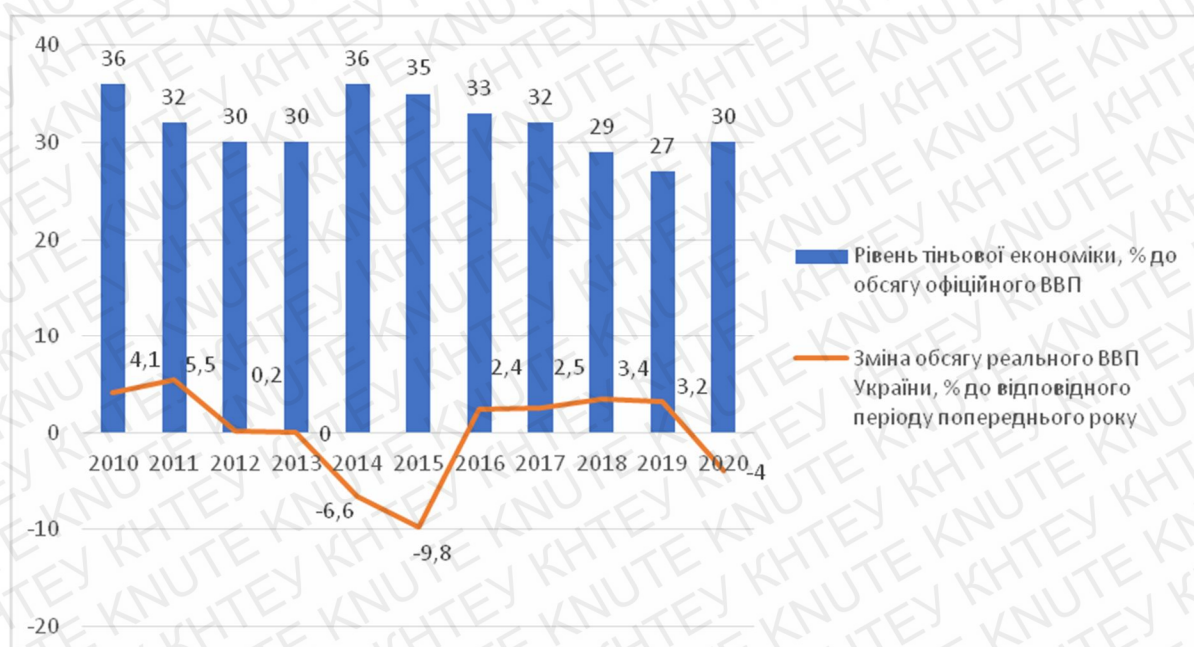
Україна в рейтингу Paying Taxes за 2010-2020 рр.

	Загальне податкове навантаження, %	Час на сплату податків, годин	Кількість платежів	Місце у рейтингу
2010	57,2	736	147	181
2011	55,5	657	135	181
2012	51,7	657	135	181
2013	55,4	491	28	165
2014	54,9	390	28	164
2015	52,9	350	5	108
2016	52,2	350	5	107
2017	51,9	356	5	84
2018	37,8	328	5	43
2019	41,7	327,5	5	54
2020	45,2	328	5	65

Джерело: складено автором на основі [16]

Додаток Е

Динаміка рівня тіньової економіки в Україні за 2010-2020 рр., %



Джерело: складено автором на основі [23]

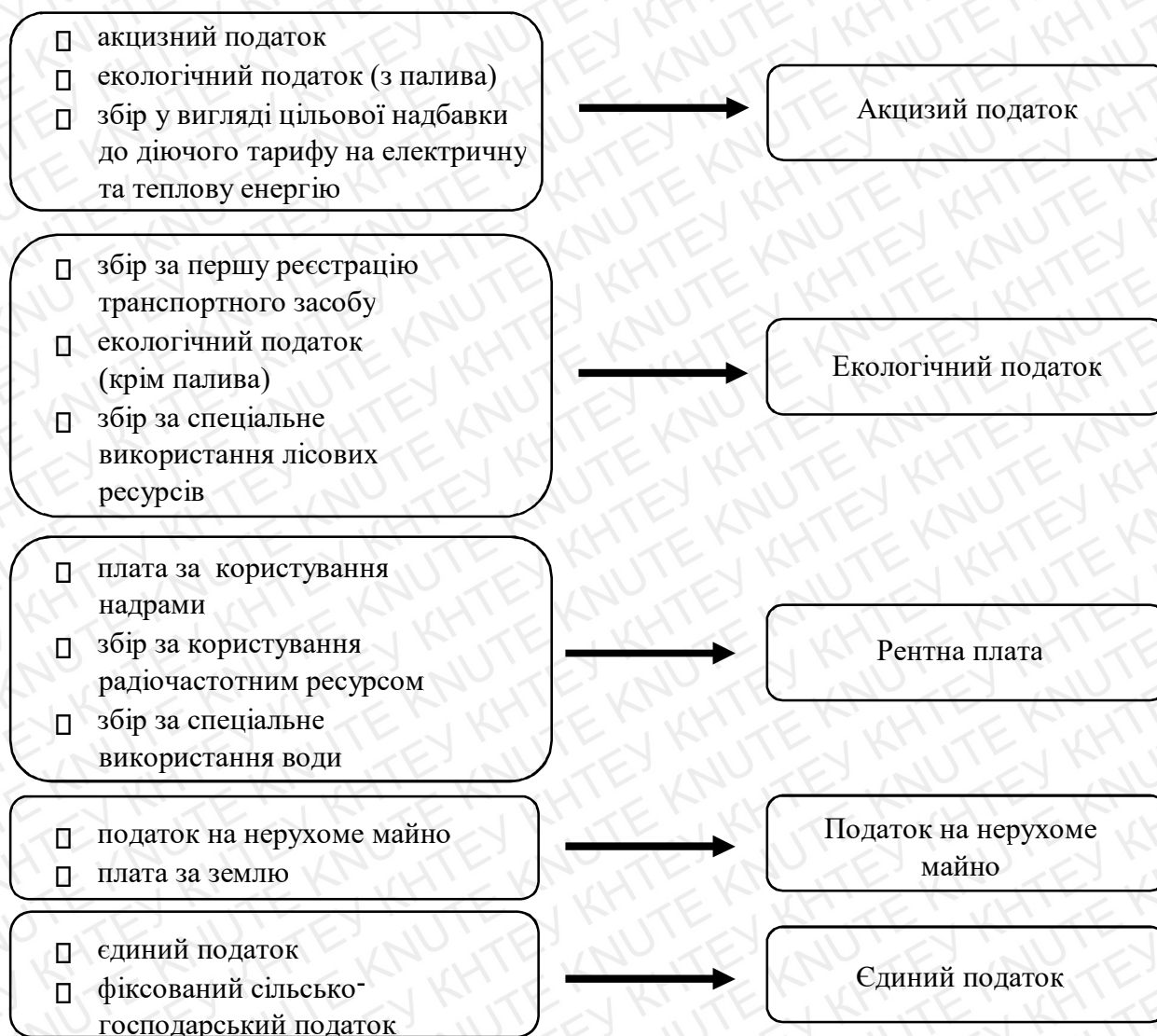
Додаток Є

Головні напрями змін загальнодержавних та місцевих податків у 2015 р.

Скасовано **6 малоефективних податків:**

- збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності,
- збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності,
- рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та аміаку,
- збір за місця для паркування транспортних засобів,
- туристичний збір,
- збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства.

Трансформація **13 подібних податків у 5 нових**

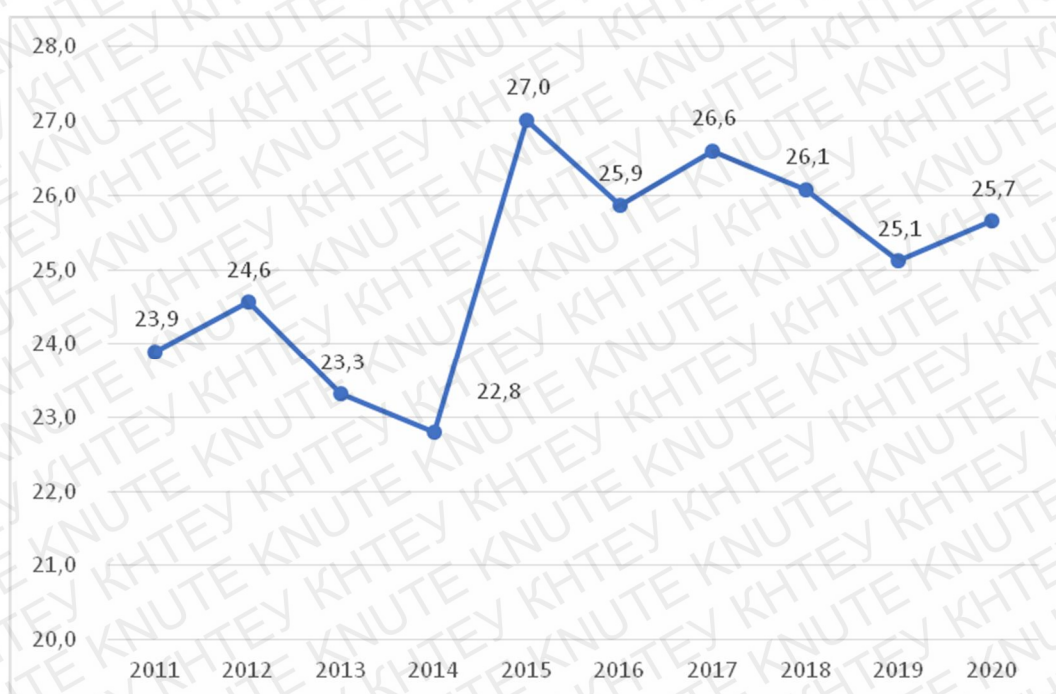


+ залишилося ще **4 податки:** податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, мито

Джерело: складено автором на основі [10]

Додаток Ж

Динаміка питомої ваги доходів від ВВП України за 2011–2020 рр., %



Джерело: складено автором на основі [20, 27]

Додаток 3

Рівень виконання плану бюджетоутворюючими податками в Україні за 2011-2020 рр., %

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Податок та збір на доходи фізичних осіб	91,0	97,0	92,2	89,1	105,8	106,6	97,2	100,7	103,6	105,4
Податок на прибуток підприємств	115,1	95,0	93,8	99,1	94,2	111,9	99,7	117,7	112,1	98,4
Рентна плата	107,5	81,2	88,5	84,8	91,4	70,5	98,1	97,3	80,2	96,7
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	81,8	87,2	85,8	88,0	106,2	104,6	92,6	91,1	81,3	107,0
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	131,5	95,0	89,2	129,6	103,5	120,0	100,6	103,7	111,0	108,4
ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування	88,2	77,9	98,2	95,0	96,8	88,0	77,8	93,9	94,0	146,9
ПДВ з ввезених на територію України товарів	106,9	87,3	93,4	97,9	99,8	106,0	113,2	98,4	89,7	90,2
Ввізне мито	102,1	102,2	88,0	79,3	106,6	103,8	103,6	94,6	98,9	106,9

Вивізне мито	60,5	51,2	31,3	275,2	171,3	101,0	140,0
Екологічний податок	119,8	103,3	111,4	87,0	73,9	138,6	102,0

Джерело: складено автором на основі [20]

Рівень виконання плану неподатковими надходженнями в Україні за 20

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Доходи від власності та підприємницької діяльності	107,7	112,8	103,9	100,9	105,9	98,3	100,0
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	115,0	86,9	112,2	112,2	304,5	121,3	133,2
Інші неподаткові надходження	84,3	82,5	74,3	81,5	124,7	93,5	97,6
Власні надходження бюджетних установ	87,8	97,1	98,0	80,7	81,4	84,6	82,6

Джерело: складено автором на основі [20]

Рівень виконання плану доходами від операцій з капіталом в Україні за 20

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
--	------	------	------	------	------	------	------

Надходження від продажу основного капіталу	152,7	263,9	193,7	169,6	199,2	131,1	141,8
Надходження від реалізації державних запасів товарів	79,5	59,9	24,8	67,2	16,6	10,5	87,0
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	77,5	44,7	14,4	3,5	30,9	30,7	47,8

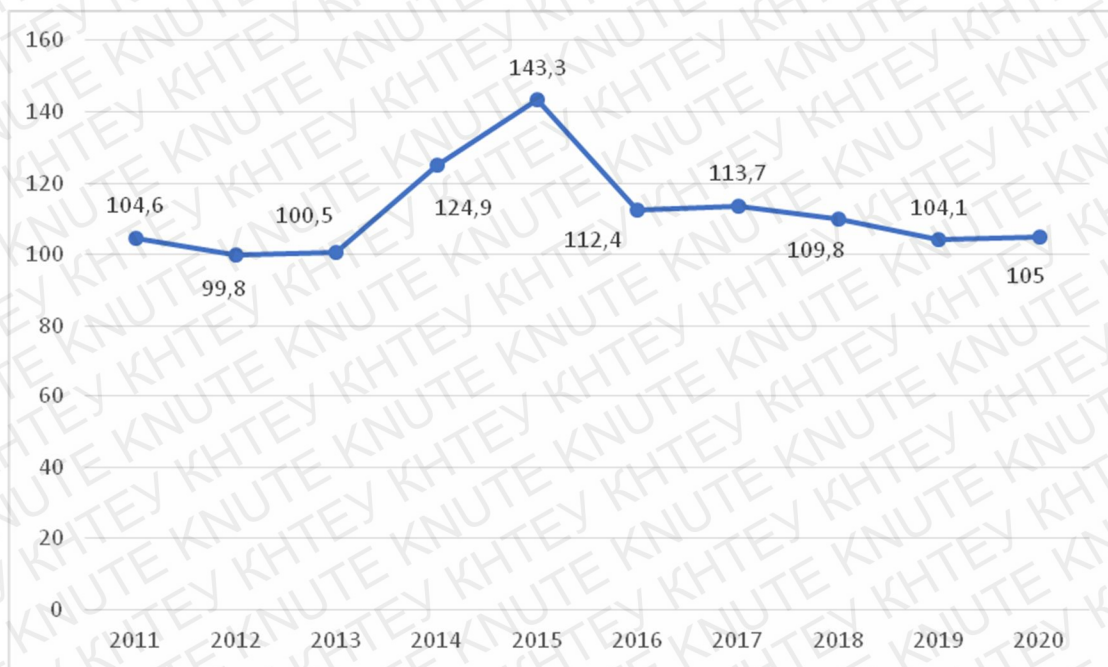
Джерело: складено автором на основі [20]

Переваги та недоліки середньострокового бюджетного планування

Переваги	Недоліки
Базується на чітко сформульованих цілях і пріоритетах бюджетної політики.	Надмірне покладання на оцінки майбутніх показників під час формування бюджету, що може привести до негнучкості у фінансальній політиці.
Дає оцінку відповідності поточної політики та її майбутнього впровадження фінансальній стратегії держави.	
Надає бюджетному процесу риси безперервності й наступності.	Оптимістичні проектування багаторічного бюджету, які можуть бути використані як виправдання для необґрунтованих програм витрачання державних коштів.
Покращує ефективність розподілу державних ресурсів, підвищуючи прозорість і підзвітність у бюджетному процесі й забезпечуючи механізм систематичного перегляду бюджетних зобов'язань і пріоритетів витрачання бюджетних коштів.	
Може слугувати своєрідним механізмом підвищення взаємодії між різними державними установами, заохочуючи галузеві міністерства до вищого рівня залученості у бюджетний процес	Багаторічне бюджетування може бути складним і адміністративно затратним інструментом.

Джерело: [32]

Динаміка індексу споживчих цін в Україні за 2011-2020 рр., %



Джерело: складено автором на основі [27]

